

ՄԱՀԱԳՐԱԿԱՆ

ԱԶԱՏ ՀԱՄԱՐԵԱՆ (1926-2003)

Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ Պատմության Ինստիտուտի Նոր Պատմության Բաժնի վարիչ, ՀՀ ԳԱԱ բոլորակից-անդամ Ազատ Համարեանը ծնունդ է 1926 Յունիսի 8ին Վրաստանի Նինոծմինդայի (Բոգղանովկա) շրջանի Սաթխա գիւղում: 1942ին նա գերազանցությամբ ավարտում է Գիւմրիի Մանկավարժական Ինստիտուտի Պատմության Ֆակուլտետը եւ աշխատում նոյն ինստիտուտում: 1953ին ավարտում է ԽՍՀՄ Պատմության Ինստիտուտի Լենինգրադի

Բաժանմունքի ասպիրանտուրան եւ նոյն թուականին պաշտպանում պատմական գիտությունների թեկնածուի իր ատենախօսությունը: Այդ ժամանակուանից մինչեւ կեսնքի վերջը Համարեանի գործունեությունը կապում է Հայաստանի ԳԱԱ Պատմության Ինստիտուտի հետ:

Լայն ու ընդգրկուն են եղել Համարեանի գիտական հետազոտությունների բնագավառները՝ Արեւելեան եւ Արեւմտեան Հայաստանի տնտեսության պատմություն, ազգային-ազատագրական շարժումներ, ժողովրդագրություն:

Դեռեւս 1959ին հրատարակուած *Կապիտալիստական Յարաբերությունների Չարգացումը Հայկական Գիւղում (1860-1920)* ուսերէն աշխատութեան մէջ Համարեանը հանգամանօրէն լուսարանել է բուրժուական յարաբերությունների թափանցումը հայկական գիւղ, գիւղատնտեսութեան տարբեր ճիւղերի տեսակները, բնակչութեան աճը, նրա հասարակական-իրաւական կացութիւնը, ունեցումաձքային կարողութիւնը, գիւղում ծաւալուած սոցիալական շարժումները: Համարեանի ուշադրութիւնից չեն վրիպել նաեւ գիւղատնտեսութեան մէջ տարածում գտած վարձու աշխատանքը, գիւղատնտեսութեան ձեռնարկութիւնները եւ այլ հարցեր:

Համարեանն այն սակաւաթիւ հայագետներից էր, որը ձեռնամուխ եղաւ Արեւմտեան Հայաստանի պատմութեան ուսումնասիրութեանը, մի բնագաւառ, որի հետազոտութեանը Հայաստանի մասնագետները հնարաւորութիւն ունեցան անդրադառնալ միայն 1950ականների կեսերից:

1965ին Համարեանը հրատարակեց իր երկար տարիների պրպատումների արգասիքը՝ *Ագրարային Յարաբերությունները Արեւմտեան Հայաստանում* հատորը: Այս աշխատութեան համար նա արժանացաւ պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճանի: Արեւմտեան Հայաստանին նուիրուած Համարեանի նշուած ուսումնասիրութիւնը գրուած է բազմաբնոյթ ու հարուստ սկզբնաղբիւրների հիման վրայ: Այնտեղ հեղինակն անդրադար-

ծել է ԺԹ. դարի երկրորդ քառորդից բուրքական կառավարության անցկացրած հողային բարենորոգումներին: Վերոյիշեալ փոփոխութիւնները կոչուած էին ճանապարհի հարթել հողի մասնատր սեփականատիրական իրաւունքի առաջացման ու տարածման համար:

Հեղինակը այդ աշխատութեան մէջ ներկայացնում է արեւմտահայութեան տարբեր խաւերի վիճակը, ընդգծում գիւղացու ծանր կացութիւնը, անդրադառնում է նաեւ գիւղատնտեսական արտադրանքին, արդիւնաբերական ձեռնարկութիւնների երեսան գալուն, առետրի ծաւալմանն ու կապիտալիստական յարաբերութիւնների ձեւաւորմանը: Գրքում կարմիր թելի նման ընդգծում է այն միտքը, որ բուրքական կառավարութիւնն ամէն կերպ խոչընդոտում էր Արեւմտեան Հայաստանի տնտեսութեան բարգաւաճմանը: Քուրդ ցեղապետերն ու աղաները, օգտուելով կառավարութեան հակահայկական քաղաքականութիւնից, բռնազրաւում էին հայ գիւղացիների հողերը, նրանց ճորտացնում: Աշխատութեան վերջում հեղինակը տուել է Արեւմտեան Հայաստանում տարածուած չափերի ու կշիռների վերաբերեալ յայտնուած:

1970ականներին Համբարեանը ձեռնամուխ եղաւ արեւմտահայերի ազգային-ազատագրական շարժումների ուսումնասիրութեանը՝ հրատարակելով *Երիտթուրքերի Ազգային եւ Հողային Քաղաքականութիւնը եւ Ազատագրական Շարժումները Արեւմտեան Հայաստանում (1908-1914)* մենագրութիւնը: Այս աշխատութեանը Համբարեանը ցոյց տուեց, որ օսմանեան լծի տակ հարստահարող արեւմտահայութիւնը, հակառակ երիտթուրքերի խոստումներին, ոչ միայն չազատուեց ազգային ու սոցիալական կեղեքումներից, այլեւ դրանք առաւել խորացան ու բիրտ ձեւեր ընդունեցին: Դրանց վկայութիւնն էին Կիլիկիայում իրականացուած կոտորածները: Հեղինակը ցոյց է տալիս երիտթուրքերի դէմ արեւմտահայութեան պայքարի մանրամասները, բնութագրում ազգային կուսակցութիւնների դերը Իթքիհատի կառավարման ժամանակաշրջանում: Պատմաբանն անդրադառնում է նաեւ հայկական հարցի վերաբացմանը, ընդգծում այն սպասելիքները, որոնք փայփայում էին հայ հասարակաշերտերը: Տուեալ ժամանակաշրջանի պատմական իրողութիւնները շեշտելով, հեղինակը չի սահմանափակում սոսկ արեւմտահայերով: Նա անդրադառնում է նաեւ Թուրքիայում ապրող միւս ժողովուրդների՝ ասորիների, քրդերի հիմնահարցերին:

1980ականներին Համբարեանը նորից անդրադարձաւ Արեւմտեան եւ Արեւելեան Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական յարաբերութիւններին՝ վեր հանելով նրանցում կապիտալիզմի զարգացման ընդհանրութիւններն ու տարբերիչ գծերը: Զուգահեռներ անցկացնելով Հայաստանի երկու հատուածների միջեւ, Համբարեանը մատնանշում է, որ դրանք զաղութներ էին, Արեւելեան Հայաստանը Ռուսաստանի, իսկ Արեւմտեան Հայաստանը Թուրքիայի գաղութն էր: Այդուհանդերձ, Արեւելեան Հայաստանի բնակչութիւնն առաւել բարոյք վիճակում էր, եւ Արեւելեան Հայաստանում կապիտալիզմի զարգացումն առաւել շօշափելի էր:

1990ին գիտնականը հրատարակեց նոր աշխատութիւն՝ *Հայ Հասարակական-Քաղաքական Միտքը Արեւմտահայութեան Ազատագրութեան Ուղի-*

ների Մասին վերնագրով: Այս գրքում հեղինակը ներկայացրել է արեւմտահայութեան ազատագրութեան հիմնախնդիրների վերաբերեալ հայ հասարակական հոսանքների դիրքորոշումը, այնուհետեւ առանձին հատուածում քննութեան է առել նոյն հիմնախնդրի վերաբերեալ ազգային կուսակցութիւնների մօտեցումները: Հեղինակը կանգ է առել ազգային կուսակցութիւնների ծաւալած պայքարին, ներկուսակցական ընդվզումներին ու պառակտումներին: Ընդհանրացնելով՝ Ազատ Համբարեանը յանգում է այն մտքին, որ ԺԹ. դարի վերջին եւ Ի. դարի սկզբին, հայ հասարակական-քաղաքական բոլոր ուժերը ձգտում էին արեւմտահայութեանն ազատագրել օսմանեան բիրտ լծից, բայց մեր ժողովրդի ազգային խնդիրները լուծուեցին մեծ պետութիւնների շահախնդրութիւնների հետեւանքով, որոնք ճարպկօրէն օգտագործելով՝ երիտօրրքերը հայերին զանգուածաբար ոչնչացրին:

1999ին հրատարակած իր *Ազատագրական Շարժումներն Արեւմտեան Հայաստանում* մենագրութեան մէջ հեղինակն անդրադառնում է Ի. դարի սկզբին սուլթանական կառավարութեան վարած հայաջինջ քաղաքականութեանը, ցոյց է տալիս արեւմտահայութեան ծանր դրութիւնը, լուսաբանում է հայ հասարակական ուժերի դիրքորոշումը, հայդուկային շարժումները, քրդական ելոյթները եւ այլ հարցեր: Յետմահու՝ 2005ին, լոյս տեսաւ Ազատ Համբարեանի մենագրութիւնը՝ *Արեւմտեան Հայաստանի Տնտեսութիւնը (1856-1914)*: Եթէ *Ազրարային Յարաբերութիւնները Արեւմտեան Հայաստանում* գրքում լուսաբանուել են Արեւմտեան Հայաստանի տնտեսութեան պատմութեան մասնակի հարցեր, ապա այս վերջին գրքում ներկայացուել են Արեւմտեան Հայաստանի տնտեսութեան պատմութեան բոլոր հարցերը:

Համբարեանը մեծ ներդրում ունի ՀՀ ԳԱԱ Պատմութեան Ինստիտուտի հրատարակած *Հայ Ժողովրդի Պատմութիւն* ուփատորեակի VI հատորի պատրաստման գործում:

Համբարեանը զբաղուել է նաեւ ժողովրդագրութեան հարցերով: Նրա ղեկավարութեամբ Պատմութեան Ինստիտուտի Նոր Դարի Պատմութեան Բաժնի աշխատակիցները հրատարակել են 1917ի մարդահամարի նիւթերը:

Նրան հետաքրքրել են քրդագիտութեան հարցերը եւս: 1957ին նրա հեղինակութեամբ լոյս է տեսել *Քրդերը Խորհրդային Հայաստանում* ուսումնասիրութիւնը, որտեղ ներկայացուել են քրդերի սոցիալ-տնտեսական կեանքը մախախտիւրդային եւ խորիւրդային տարիներին:

Համբարեանը մասնակցել է *Հայոց Պատմութիւն* դպրոցական դասագրքի ստեղծման աշխատանքներին, գրել այդ դասագրքի առանձին գլուխները: Նա լուրջ ներդրում ունի պատմաբան կադրերի պատրաստման գործում: Նրա ղեկավարութեամբ շատերը պաշտպանել են թեկնածուական ատենախօսութիւններ: Նա երկար տարիներ դասախօսական աշխատանք է կատարել հանրապետութեան բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւններում, գիտական գեկուցումներով հանդէս է եկել միջազգային գիտաժողովներում:

Ազատ Համբարեանը վախճանուեց 17 Յուլիսի 2003ին, Երեւանում:

ԳՆԵԼ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ
history@sci.am

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԳԱԼԱՅԵԱՆ (1908-2003)

Յարութիւն Գալայեան ծնած է 2 Յունիս 1908ին, Այնթապ, Կիլիկիա: Մեծ եղեռնին կը մահատակուին հայրն ու երեք եղբայրը, մինչ ինք, մօր եւ երկրորդ եղբօր հետ գաղթական կը հասնի Հալէպ, ուր կը ստանայ մախակրթութիւնն ու ապա՝ երկրորդականի ուսումը Ալեքիֆօ Գոլէճին մէջ: Կ'անցնի Պէյրութ, ուր Ամերիկեան Համալսարանին մէջ կը հետեւի երկրաչափութեան:

Գալայեան մուտք կը գործէ ճարտարապետական կոթողներու պահպանման եւ նորոգման աշխատանքներու ասպարէզ: 1938-1944 կը պաշտօնավարէ

ըէ Կիպրոսի Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան մէջ: Պէյրութ վերադարձին, մինչեւ 1977 կը պաշտօնավարէ Լիբանանի Հնագիտական Բաժանմունքին մէջ, միաժամանակ այցելու դասախօս կը նշանակուի Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանին մէջ:

Իր վաստակը մեծ է Փալմիրի (Սուրիա), Պաալպէքի, Այնճարի, Պիպլոսի (Լիբանան) ճարտարապետական պատմական կոթողներու վերականգնման ու պահպանման աշխատանքներուն մէջ:

1978ին իր փորձառու մասնագէտի մասնակցութիւնը կը բերէ Ճարաշի եւ Փեթրայի (Յորդանան) ճարտարապետական կոթողներու վերականգնման աշխատանքներուն:

1987ին, վերջնականօրէն կը տեղափոխուի Նիւ Երրզի:

Լիբանանին մատուցած իր ծառայութիւններուն համար, Գալայեան 1972ին կը պարգեւատրուի Սայիտ Աբլ մրցանակով, իսկ 2001ին, Լիբանանի Մշակոյթի Նախարար Դասսան Սալամէ, յատուկ հանդիսութեան մը ընթացքին, բարձր գնահատելով անոր վաստակը, զայն կը պատուէ Պատուոյ Գիրով ու Յուշանուէրով:

Գալայեան հեղինակ է գիտական ուսումնասիրութիւններու: Աշխատակցած է *Սփիւռքին*, ինչպէս նաեւ *Հայկազեան Հայագիտական Հանդէսին* (հատոր Է. եւ Ժ.): Ան առանձնապէս հետաքրքրութիւն ցոյց տուած է հայ հեթանոսական կրօնքի, հայ ճարտարապետութեան եւ Ե. դարու հայ մատենագիրներու հանդէպ: Իր մօտեցումը հարցերուն՝ բուային վերլուծութիւններու ճանքով, ինքնատիպ է եւ հետաքրքրական:

Յարութիւն Գալայեան մահացաւ Մ. Նահանգներու մէջ, 21 Ռեկտեմբեր 2003ին:

ՀՀՀ

ԱՐԲԱԿ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ (1911-2004)

Եգիպտաբան, Հին Աշխարհի արուեստներու եւ կրօններու տեսաբան, պատմաբան, հայ մանրանկարչութեան մասնագետ, հնագետ Արբակ Մխիթարեան ծնած է 24 Յունուար 1911ին, Թանքա, Եգիպտոս:

Նախնական կրթութիւնը ստացած է Երուսաղէմ, արաբական դպրոցի մէջ, իսկ մայրենի լեզուն սորված է տունը: 1925էն ուսումը շարունակած է Պել-ճիքա եւ Փարիզ, հետեւելով արեւելագիտութեան, մասնատրապէս՝ եգիպտագիտութեան: Մասնակցած է Եգիպտոսի եւ Սուտանի մէջ կատարուած բազմաթիւ պեղումներու, օտար մամուլին մէջ գրած է արժէքաւոր հետազոտութիւններ՝ հնագիտական տարբեր հարցերու մասին: 1929ին եղած է Պրիքսէլի Էլիզապէթ Թագուհիի Անուան Եգիպտաբանութեան Հիմնարկի աշխատակից: 1947ին կարգուած է նոյն հիմնարկի ընդհանուր քարտուղարը եւ դարձած Վարչական Խորհուրդի անդամ: 1946-76 եղած է Պրիքսէլի Արուեստի եւ Պատմութեան Թագաւորական Թանգարանի բաժնի վարիչ: 1963ին՝ արաբերէնի դասախօս՝ Պրիքսէլի Ազատ Համալսարանին: 1968-69ին ուսումնասիրած է Երուսաղէմի հայկական գանձերն ու գանձարանը: Ձեկուցումներ տուած է Հայաստանի մէջ (1963, 1985 եւ 1987ին) եւ արեւելագիտական համագումարներու:

Մխիթարեանի գրչիւն կը պատկանին *Introduction A l'Egypte* (Պրիքսէլ, 1956); *Religions Du Monde. L'Egypte* (Փարիզ, 1964), *Tresors Du Patriarcat Armenien De Jerusalem* (Երուսաղէմ, 1969), *Les Arts De l'Islam* (Պրիքսէլ, 1976), *La Peinture Egyptienne* (ժընեւ, 1954. Բ. հրտ.՝ Փարիզ, 1979), *Miniatures Armeniennes d'Isaphan* (Սիրարփի Տէր Ներսէսեանի հետ, Պրիքսէլ, 1986):

Արբակ Մխիթարեան մահացաւ 27 Ապրիլ 2004ին:

ՀՀՀ

ԼԵՈՆԱՐՏՕ ԱԼԻՇԱՆ (1951-2005)

Հայա-իրանա-ամերիկացի (ինք այսպէս կը բնութագրէր՝ Armenian-Iranian-American հերթականութեամբ) գրող, բանաստեղծ, գրականագետ, գրաքննադատ, Եւրոպայի Համալսարանի Պարսկերէնի եւ Մերձաւոր Արեւելքի Ուսումնասիրութիւններու փրոֆեսոր Լեոնարտօ Ալիշանը ծնած է Թեհրան, 1951ին: Աւարտած է Թեհրանի Պետական Համալսարանի Պարսկերէն եւ Անգլերէն Լեզուներու եւ Գրականութեան Բաժանմունքը: 1973ին անցած է Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ եւ 1981ին ստացած դոկտորայի աստիճան՝ համեմատական գրականութեան մէջ Թեքսասի Համալսարանէն: 1978-

1997՝ պարսկական եւ համեմատական գրականութիւն դասաւանդած է Եւրօպայի Համալսարանը:

Մասնակցած է շարք մը գիտաժողովներու, ներկայացնելով գեկուցումներ պարսիկ եւ հայ դասական եւ ժամանակակից գրականութեան վերաբերեալ: Չեկուցումներ կարդացած է որպէս հրաւիրեալ-դասախօս Պըրքլիի Քալիֆորնիայի, Լոս Անճելոսի Հարաւային Քալիֆորնիայի, Վանքովըրի Բրիտանական Քոլումպիայի, Շիքակոյի, Թեքսասի, Քոլումպիայի, Նիւ Եորքի Համալսարաններուն մէջ, ինչպէս նաեւ Երեւանի Պետական Համալսարանին մէջ: Իր ուսումնասիրական գրչին կը պատկանին՝ *“The Colophons Of Armenian Manuscripts (1301-1680) As A Literary Genre”* (*Ararat*, 1981); *“Crucifixion Without ‘The Cross’: The Impact Of The Genocide On Armenian Literature”* (*Armenian Review*, 1985); *“The Sacred World Of Sasna Tsrer: Steps Toward An Understanding”* (*Journal Of The Society For Armenian Studies*, 1986); *“Aliance And Encounter In The Waste Land: The Impact Of The West On Turks And Armenians Prior To Genocide”* (*Literature East And West*, 1987); *“Sacred Archetypes And The Armenian Woman”* (*Journal Of The Society For Armenian Studies*, 1989); *“An Exercise On A Genre For The Genocide And Exorcism”* (*The Armenian Genocide: History, Politics, Ethics*, ed. Richard G. Hovannisian, New York: St Martin Press, 1992, pp. 340-354).

Ամերիկայի պարսիկ համայնքի համար անն փնտռուած գրականագէտ էր, որ պարսիկ գրականութիւնը գիտէր ծայրէ ի ծայր՝ հնագոյն ժամանակներէն մինչեւ ներկայ օրերը: Անոր հայրենիքը Արմիրանն էր, ինչպէս կը գրէր, եւ ինքը՝ այդ կապակցութեան պտուղը: Այիշան ծնունդն էր հայկական, իրանական եւ ամերիկեան մշակոյթներու միաձուլման:

Ամերիկեան գրականութեան անդաստանին մէջ ան ճանչցուած էր որպէս նորք ու զգայուն հոգի, որ կը տուայտի մարդկութեան տառապանքներով: Ան ունի բանաստեղծութիւններու երկու առանձին հատորներ՝ *Dancing Barefoot On Broken Glass* (1991) եւ *Through A Dewdrop* (2000), այս վերջինը՝ ճափոնական հայքու, սենրիու եւ թանքա ժանր-թեքնիքով:

Լեոնարտօ Այիշան մահացաւ 9 Յունուար 2005ին:

ՀՀՀ

ԼԵՒՈՆ ՂԱԶԱՆԶԵԱՆ (1946-2005)

Բանասիրական գիտութիւնների քեկնածու, դոցենտ, Երեւանի Պետական Համալսարանի Օտարերկրեայ Քաղաքացիների Նախապատրաստական Ֆակուլտետի (ՕՔՆՖ) Հայոց Լեզուի Ամբիոնի վարիչ Լեւոն Յովհաննէսի Ղազանչեանը ծնուել է 7 Օգոստոսի 1946ին, Երեւանում:

1964ին աւարտել է Երեւանի Ղազարոս Աղայեանի Անուան Միջնակարգ Դպրոցը եւ նոյն տարում ընդունուել է ԵՊՀի Հայկական Բանասիրական

Ֆակուլտետը: Ուսման մեջ ցուցաբերած ակնառու յաջողությունների համար նա դարձել է Հրաչեայ Աճառեանի անուան կրթաթոշակատու: Գերազանցությամբ ատարելով համալսարանը՝ 1969ին ընդունուել է ՀԽՍՀ ԳԱ Հրաչեայ Աճառեանի Անուան Լեզուի Ինստիտուտի ասպիրանտուրա՝ «Տերմինաբանություն» մասնագիտությամբ: 1975ին պաշտպանել է քեկնածուական քեզ՝ «Հայերեն Լեզուաբանական Տերմինների Համակարգային Կառուցումաձրային Վերլուծություն» քեմայով եւ ստացել բանասիրական գիտությունների քեկնածուի գիտական աստիճան: Այս աշխատությունը լոյս է տեսել *Լեզուի եւ Ոճի Հարցեր* ժողովածուում (պրակ 4, Երեւան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, 1977, էջ 200-37):

1973-1977 Ղազանչեանը աշխատել է ՀԽՍՀ ԳԱ Լեզուի Ինստիտուտում որպէս կրտսեր գիտաշխատող, այնուհետեւ՝ առագ գիտաշխատող, միաժամանակ հայոց լեզուի դասընթաց է վարել Վալերի Բրիստվի Անուան Ռուսաց եւ Օտար Լեզուների Մանկավարժական Ինստիտուտում:

1980 Ղեկտեմբերից մինչեւ անժամանակ մաեր Ղազանչեանը ղեկավարել է ԵՊՀի ՕԲՆՖ Հայոց Լեզուի Ամբիոնը՝ հայերեն դասաւանդելով սփիւրքահայ եւ օտարազգի ուսանողների:

Գիտամանկավարժական գործունեությունը նրան բազմակողմանիօրեն ղրսեւորուելու հնարաւորություններ ընձեռեց: Նրա ղեկավարությամբ մշակուեցին ու գործածութեան ղրուեցին հայոց լեզուի ուսուցման ծրագրեր, մեթոդական ուղեցոյցներ, որոնց շնորհիւ կանոնակարգուեց սփիւրքահայ եւ օտարազգի ուսանողների՝ հայերենի դասաւանդման գործընթացը:

Դասախօսական աշխատանքին զուգընթաց Ղազանչեանը զրաղուել է լեզուաբանութեան, մասնաւորապէս հայոց լեզուի ինչպէս տեսական, այնպէս էլ գործնական խնդիրների ուսումնասիրութեամբ: Նա որոշակի ներղղում ունի հայերենի տերմինաբանութեան՝ իբրեւ բառագիտութեան առանձին գիտաճիղի ուսումնասիրման բնագաւառում:

Ղազանչեանը հրատարակել է նաեւ «Լեզուաբանական Ուսումնասիրությունների Լեզուի Ու Տերմինաբանութեան Գործառութեան Արդի Վիճակը եւ Կարգաւորման Խնդիրները» (*Բանբեր Երեւանի Համալսարանի*, 1979, ք. 3), «Հայերենի Տերմինաբանութեան Դիւղային Տարբերացումը եւ Նրա Կատարելագործման Ուղիները» (*Հայոց Լեզու եւ Գրականություն. Գիտական Աշխատությունների Միջրուհական Ժողովածու*, պրակ 1-2, 1983), «Տերմինների Պատճառաբանութեան Գիտութեան Լեզուում եւ Տերմինաբանական Համակարգերում» (*Լեզուի եւ Ոճի Հարցեր*, պրակ 8, Երեւան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, 1984) ուսումնասիրությունները: 1986ին Մոսկուայում լոյս տեսած *Միութեանական Հանրապետությունների Լեզուների Տերմինաբանություն* ոռութեւն ժողովածուում ընղգրկուել է նրա «Հայոց Լեզուի Տերմինաբանութեան Ակնարկներ» աշխատությունը:

Լեւոն Ղազանչեանը դասական ողղագրութեան վերականգնման ջատագովներից էր: 2002ին լոյս տեսած *Խոտոր Ուղղախօսություն* զրքոյկում նա եւ հեղինակակից Վալերի Միրզոյեանը քննարկել են Հայաստանում գործող ող-

դագրութեան պատճառով ուղղախօսական-արտասանական հիմնական սխալները, տարաբնոյթ օրինակների հիման վրայ ցոյց տուել, որ դասական ուղղագրութիւնից հրաժարումը առաջ է բերել հայերէնի ուղղախօսութեան խաթարումներ:

Լեւոն Ղազանչեանը մահացաւ 2005ին Մարտին:

ՍՈՖԻԿ ԲԱՂՈՒՄԵԱՆ

arusus@yandex.ru

ԱՐԹԻՒՐ ՊԵՅԼԵՐԵԱՆ

(1925-2005)

Ծնած է Մեծ Կղզի (Պոլիս) 26 Դեկտեմբեր 1925ին, բարեկեցիկ ընտանիքի մը մէջ: Յաջորդաբար յաճախած է Պոլսոյ Մերամէքեան, Մխիթարեան եւ Կեղրոնական Վարժարանները: Կը տիրապետէ հայերէն, բրքերէն, գերմաներէն եւ ֆրանսերէն լեզուներու: Յաճախած է Պէյազէթի Համալսարանը, Պոլիս, ուր հետեւած է Գրականութեան եւ Հնախօս-

սութեան ճիւղերուն, Արեւմտեան Արուեստի եւ Թուրք Իսլամական Արուեստի դասընթացքներուն, ինչպէս նաեւ՝ արաբատառ օսմանեան բրքերէնին, ինչ որ իր յետագայ աղբիւրային ուսումնասիրութիւններուն համար մեծ օգտակարութիւն ունեցած է:

6 Մեպտեմբեր 1955ի Պոլսոյ հակայոյն եւ հակահայ ցոյցերը զինք մղեցին երկիրը բոլոր եւ Փարիզ հաստատուելու 1959ին: Արձանագրուելով Սորբոնի Համալսարան, ան ինքզինք նուիրեց պատմութեան ուսումնասիրութեան: 1972ին ներկայացուցած իր աւարտաճառը իբրեւ նիւթ ունէր մինչեւ օրս անտիպ մնացած 400 էջնոց “Հայկական Հարցին Ծագումը Սան Սթեֆանոյի Դաշինքէն Պերլինի Վեհաժողով (1878)” աշխատասիրութիւնը, որուն շնորհիւ արժանացաւ Պատմութեան Դոկտորի տիտղոսին:

1983ին լոյս ընծայեց 20 տարիներու պրպտումներու արդիւնք եղող *Les Grandes Puissance, l'Empire Ottoman Et Les Arméniens Dans Les Archives Françaises, 1914-1918*, 792 էջնոց ուսումնասիրութիւնը, որ նմանապէս անտիպ մնացած պրպտումներուն միայն մէկ մասին հրատարակութիւնն է: Զայն պատրաստելու համար՝ ան հետախուզած է երոսպական պետութիւններուն, ԱՄՆի եւ ՍՍՀՄի արխիւները: Միանգամայն, ան աշխատակցած է Փարիզի *Հասոցին, Աշխարհին, Revue Des Études Arméniennes*ին, Հասկ Հայագիտական Հանդէսին եւ տարբեր հրատարակութիւններու, ինչպէս նաեւ Հայկագեան Հայագիտական Հանդէսին (հատորներ ԺԲ.-ԺԵ., ԺԶ., ԺԷ., ԺԸ., ԻԱ., ԻԳ.):

Ան Հայկական Հարցին լաւագոյն մասնագէտներէն մէկն էր, արխիւային պրպտումներու մարդը:

Արքիւր Պէյլերեան մահացաւ Փարիզ, 25 Մարտ 2005ին:

Ա. Կ.

ՍԵՐԳԷՅ ԱՔՐԱՀԱՍԵԱՆ (1925–2005)

ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Սերգեյ Գեանջումի Աբրահամեանը ծնունդ է 14 Փետրուարի 1925ին Արցախի Հանրության շրջանի Տուփ գիղում: 1942ին ավարտելով գիղի միջնակարգ դպրոցը՝ զորակոչվել է բանակ, մասնակցել Հայրենական Պատերազմի մարտերին, որոնցից մեկի ժամանակ էլ ծանր վիրավորվել է եւ ապաքինությունից յետոյ վերադարձել իր ծննդավայրը: Ուսման համդեպ անյազ ծառայել նրան բերել է Երևան, որտեղ 1950ին ավարտել է Պետական Համալսարանի Բանասիրության Ֆակուլտետը: Նրա ուսուցիչներն են եղել մեծանուն հայագետներ Գրիգոր Ղափանցեանը, Գուրգեն Սեւակը, Էդուարդ Աղայեանը, ովքեր, ի դեմս իրենց շնորհալի ուսանողի, տեսնում էին ապագայ խոստմնալից լեզուաբանին:

1952-1953 Աբրահամեանը դասաւանդել է ԵՊՀում եւ միաժամանակ ավարտել նոյն համալսարանի ասպիրանտուրան: 1953ին նրան շնորհում է բանասիրական գիտությունների թեկնածուի աստիճան: Նոյն թուականից սկսել է աշխատել ՀԽՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրաչեայ Աճառեանի Անուան Լեզուի Ինստիտուտում որպէս աւագ գիտաշխատողի պաշտօնակատար, այնուհետեւ՝ 1956ից աւագ գիտաշխատող: 1953-1958 համատեղութեամբ դասախօսել է Լենինականի (այժմ՝ Գյումրի) Միքայել Նալբանդեանի Անուան Մանկավարժական Ինստիտուտում: Այդ ընթացքում նրան շնորհում է դոցենտի կոչում (1956): 1959ից մինչեւ իր կեանքի վերջը Աբրահամեանը եղել է Հրաչեայ Աճառեանի Անուան Լեզուի Ինստիտուտի Ժամանակակից Հայոց Լեզուի Բաժնի վարիչը, 1962ից՝ ՀՀ Կառավարութեանն Աղընքեր Լեզուի Պետական Տեսչութեան Հայերէնի Բարձրագոյն Խորհրդի անդամ:

1966ին նրան շնորհում է բանասիրական գիտությունների դոկտորի աստիճան, իսկ 1970ին՝ պրոֆեսորի կոչում: 1972-1992 համատեղութեամբ դասախօսել է Երևանի Խաչատուր Աբովեանի Անուան Հայկական Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտում: 1991ին նա Երևանի Հրաչեայ Աճառեանի Անուան Համալսարանի Հայոց Լեզուի Ամբիոնի վարիչն էր: 1996ին ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, նոյն թուականին՝ նաեւ ՀՀ ԳԱԱ Հումանիտար Գիտությունների Բաժանմունքի Բանասիրութեան եւ Արուեստագիտութեան Պրոբլեմային Գիտական Խորհրդի նախագահ, բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղարի տեղակալ:

Ականաւոր լեզուաբանի գիտական հետազօտությունների շրջանակը լայն է ու ընդգրկում. Նա ծանրակշիռ ներդրում ունի ժամանակակից հայերէնի կառուցումաձքի, նրա զարգացման օրինաչափությունների ուսումնասիրման ու կանոնակարգման ոլորտում: Ոճագիտութիւնը եւ դրան առնչուող խօսքի մշակոյթի խնդիրները եւս եղել են գիտնականի ուշադրութեան ծիրում: Նշանակալից է նրա վաստակը նաեւ հայոց լեզուի գործնական ուսուցման բնագաւառում, նա մեծ աշխատանք է կատարել դպրոցում մայրենիի ուսուցման

որակը բարելավելու, հայոց լեզուի ծրագրերը, դասագրքերը բարեփոխելու, նորացնելու ուղղությամբ, գրել է դպրոցական ու բուհական դասագրքեր, ձեռնարկներ, կատարել բառարանագրական աշխատանք, խմբագրել մեծ քանակությամբ գրքեր: Շուրջ երկու տասնեակ մենագրություններով, հարիւրից ատելի յօդուածներով անուանի գիտնականը իր ներդրումն է արել հայերէնագիտութեան մէջ: Իր ուսումնասիրութիւններում նա համակողմանիօրէն քննութեան է ենթարկել հայոց լեզուի կառուցուածքը՝ վերանայելով, ճշգրտելով, նորովի մեկնաբանելով լեզուական, քերականական ըմբռնումներ:

Արդի Հայերէնի Դերանունները (Երեւան, 1956), *Ժամանակակից Հայերէնի Չօքնուող Խօսքի Մասերը* (Երեւան, 1959), *Չօքնուող Խօսքի Մասերը եւ Նրանց Բառական Ու Քերականական Յատկանիշների Փոխարարներութիւնը Ժամանակակից Հայերէնում* (Երեւան, 1965) մենագրություններում Աբրահամեանը համակողմանիօրէն քննել է հայերէնի ձեւաբանական կառուցուածքի առաւել հրատապ, տարակարծութիւնների տեղիք տուած խնդիրները: Վերոնշեալ առաջին մենագրութեան մէջ նա խորութեամբ ուսումնասիրել է դերանունը, նրա ձեւաբանական, շարահիւսական առանձնայատկութիւնները, ոճական կիրառութիւնները, մի խօսքով՝ տուել է դերանունան սպառիչ նկարագրութիւնը: Իսկ յաջորդ երկու աշխատութիւններում հիմնաւոր վերլուծութիւններով նա դասակարգել է չօքնուող խօսքի մասերը եւ առաջին անգամ հայ քերականագիտութեան մէջ որպէս ինքնուրոյն խօսքի մաս՝ առանձնացրել է վերաբերականը (եղանակաւորող բառ):

Հայերէնի շարահիւսական կառուցուածքի ուսումնասիրութիւնը եւս եղել է գիտնականի հետաքրքրութիւնների շրջանակում: *Ժամանակակից Հայերէնի Ըարահիւսութեան Մի Ըանի Հարցեր* (Երեւան, 1962) աշխատութեան մէջ առաջին անգամ հայ քերականագիտութեան մէջ գիտականօրէն առանձնացուել եւ հակադրուել են պարզ նախադասութեան երկու հիմնական արտայայտութիւնները՝ միակազմ եւ երկկազմ նախադասութիւնները: Ի դէպ, այս երկու գիտաբառերը այնուհետեւ շրջանառութեան մէջ դրուեցին որպէս անուանումներ: Աբրահամեանը սպառիչ կերպով բնութագրել է երկկազմ նախադասութիւնների կառուցուածքային բոլոր կաղապարները եւ ենթակաղապարները: Եթէ աւանդական շարահիւսագիտութեան մէջ նախադասութեան անդամ լրացումները խմբաւորուել էին ըստ գլխաւոր անդամների՝ ենթակայի եւ ստորոգեալի հետ դրանց ունեցած յարաբերակցութեան եւ անուանուել ենթակայի եւ ստորոգեալի լրացումներ, ապա Աբրահամեանի սկզբունքով դրանք խմբաւորուեցին իբրեւ գոյականական անդամի եւ բայական անդամի լրացումներ: Սա դասակարգման նոր, առաւել գիտական սկզբունք էր եւ յետագայում դրուեց նաեւ այլ լեզուաբանների աշխատութիւնների հիմքում:

Աբրահամեանը հայերէնի շարահիւսութեան համակարգը լրացրել է նոր՝ «Նախադասութիւնների Կապակցութիւն» բաժնով (*Ժամանակակից Հայերէնի Քերականութիւն*, Երեւան, 1975, *Ժամանակակից Հայոց Լեզու* ակադեմիական հրատարակութիւն, հատոր Գ, Երեւան, 1976), համակարգայնութիւն է մտցրել նաեւ բարդ ստորադասական նախադասութեան կառուցուածքի գնա-

հատման մեջ՝ առանձնացնելով երկրադադրիչ եւ բազմաբաղադրիչ բարդ մախադասութիւններն իրենց տարատեսակներով:

Աբրահամեանը նշանակալից ներդրում ունի նաեւ հայերէնի բառագիտութեան երեք բաժինների՝ իմաստաբանութեան, բառակազմութեան եւ բառապաշարի գիտական ուսումնասիրութեան ասպարէզում: *Ժամանակակից Գրական Հայերէն* (Երեւան, 1981) մենագրութեան «Բառագիտութիւն» բաժնում հարուստ փաստական նիւթի վերլուծութեամբ նա քննել է արդի հայերէնի բառապաշարը, բառակազմութիւնը՝ ելակէտ ընդունելով մայրենի լեզուի փաստերն ու կառուցուածքը, գործող օրինաչափութիւնները:

Հայերէնի բառապաշարին վերաբերող ուսումնասիրութիւններում Աբրահամեանը չի շրջանցել նաեւ ոճագիտութեանը, խօսքի մշակոյթին առնչուող խնդիրները: Հայերէնի գիտական եւ պաշտօնական ոճերի առաջին ուսումնասիրութիւնները պատկանում են նրան: *Ժամանակակից հայերէնի գիտական ոճի հանգամանալից մի ուսումնասիրութիւն է «Գիտական Ոճը Եւ Նրա Առանձնաշատկութիւնները»* յօդուածը (*Լրաբեր Հասարակական Գիտութիւնների*, 1982, ք. 2) եւ «Պաշտօնական Ոճը Եւ Նրա Առանձնաշատկութիւնները» (*Հայոց Լեզու Եւ Գրականութիւն*, պրակ 1-2, էջ 71-84) ուսումնասիրութիւնը:

Աբրահամեանի *Հայոց Լեզու. Բառ Եւ Խօսք* իր տեսակի մէջ առաջին ուսումնական ձեռնարկը (Երեւան, 1978, 1986) նախատեսուած է միջնակարգ դպրոցի 7-8րդ դասարանների աշակերտների նախասիրական պարապմունքների համար: Գիրքը լուսագոյն տեղեկատու եւ խորհրդատու է հայերէնի խօսքի մշակոյթի, գործնական ոճաբանութեան ուսուցման ոլորտում: Գիտական դժուարընկալելի նիւթը մատչելի ու հրապուրիչ ներկայացնելու ունակութիւնը յատուկ է Աբրահամեանի լեզուին ու ոճին, եւ դրա շնորհիւ է, որ այս գիրքը սիրելի է դարձել դպրոցականներին եւ ուսուցիչներին:

Ընդհանրապէս Աբրահամեանի գիտահետազօտական աշխատութիւնները, յօդուածները, դասագրքերն ու ձեռնարկները, օժտուած են խոր գիտականութեամբ, միաժամանակ ունեն գործնական-կիրառական ուղղուածութիւն:

Մեծ է Աբրահամեանի փաստակը նաեւ հայոց լեզուի բուհական ծրագրերի եւ դասագրքերի ստեղծման գործում: Դեռեւս 1959ին նրա հեղինակութեամբ լոյս է տեսել Սփիւքի դպրոցների համար կազմած *Հայոց Լեզուի Դասագիրքը*, որտեղ ընդգրկուած է արեւմտահայ գրական լեզուի կառուցուածքը՝ հնչիւնաբանութիւն, բառագիտութիւն, ուղղագրութիւն, ձեւաբանութիւն, շարահիստութիւն բաժիններով: Սոյն դասագիրքը կատարել է իր առաքելութիւնը եւ ունեցել է նաեւ 2րդ հրատարակութիւն: Հայոց լեզուի ուսուցման արդիւնաւետութեանը մեծապէս նպաստել են Աբրահամեանի *Աշակերտի Խօսքի Չարգացումը* (1973), *Հայոց Լեզու. Շարահիստութիւն* (1984), *Հայոց Լեզու. Շարահիստութիւն, Կէտադրութիւն* (7րդ դասարանի համար) (1988), *Հայոց Լեզու. Շարահիստութիւն, Կէտադրութիւն, Խօսք* (8րդ դասարանի համար) (1998), *Հայերէնի Կէտադրութիւն* (1999), *Մենք, Մեր Լեզուն Եւ Մեր Դպրոցը* (2001) դասագրքերը, ձեռնարկներն ու ուսումնասիրութիւնները: Այս շարքում առանձնանում է 1984ից Հայաստանի դպրոցների 7-8րդ դասարանների համար

գործածութեան մէջ մտած *Հայոց Լեզու. Շարահիւսութիւն* դասագիրքը: Գիրքը նպաստեց եւ այսօր էլ շարունակում է լաւագոյնս նպաստել աշակերտների խօսքի մշակմանը, տրամաբանական մտածողութեան զարգացմանը, իսկ դասանիւթին կից տրուող վարժութիւնները, առաջադրանքները ուսուցողականից բացի ունեն դաստիարակչական, հայրենասիրական ուղղութիւն:

ՀՀ հայերէնի դպրոցական դասագրքերի ստեղծման աշխատանքները դեկավարելու պատիւը եւս նրան վստահուեց, ու փորձառու գիտնական-ուսուցիչը ամենայն պատասխանատւութեամբ եւ նուիրումով կատարեց նաեւ այս գործը՝ միշտ ունենալով այն համոզմունքը, որ կրթական ոլորտի բոլոր տեսակի բարեփոխումները առաջին հերթին պէտք է ապահովեն ազգային մշակոյթի, լեզուի եւ ազգային դպրոցի անխաթար զարգացումը, հակառակ դէպքում դրանք կը դառնան վտանգաւոր՝ ազգի ապագայի համար:

Աբրահամեանը հեղինակել է նաեւ *Հայոց Լեզուի Կետադրութիւն* ուսումնական ձեռնարկը (Երեւան, 1992, վերանայում եւ լրացում հրատարակութիւն՝ 2002ին) եւ *Մեր Լեզուն Եւ Մեր Դպրոցը* (2001) գրքերը:

1985ին Աբրահամեանը պարգևատրուել է Հայրենական Պատերազմի Ա. աստիճանի շքանշանով, 1986ին՝ Խաչատուր Աբովեանի մեդալով: Նրա գիտական վաստակի եւ քաղաքացիական նկարագրի գնահատութիւնը եղել է 2001ին իր հայրենի գիւղի միջնակարգ դպրոցը այդ հաստատութեան նախկին սանի՝ Մերգէյ Աբրահամեանի անունով կոչելը:

Աբրահամեանի բողած պատկառելի ժառանգութիւնը իրաւունք է տալիս նրա անունը դնելու հայերէնագիտութեան նուիրեալների անունների կողքին:

Մերգէյ Աբրահամեանը վախճանուեց 30 Մարտի 2005ին, Երեւանում:

ՍՈՖԻԿ ԲԱՂՈՒՄԵԱՆ

arusus@yandex.ru

ՎԱՐԴԳԵՍ ՄԻՋԱՅԷԼԵԱՆ

(1924-2005)

Պատմական գիտութիւնների դոկտոր, պրոֆեսոր, Հայաստանի Հանրապետութեան Գիտութիւնների Ազգային Ակադեմիայի (ՀՀ ԳԱԱ) ակադեմիկոս Վարդգէս Ալեքսանի Միքայէլեան ծնած է Հայաստանի Հանրապետութեան Աշոցքի շրջանի Ղազանչի գիւղը, 5 Դեկտեմբեր 1924ին:

1941ին, միջնակարգ դպրոցը աւարտելէ յետոյ որպէս ուսուցիչ աշխատած է Աշոցքի շրջանի Քեֆիի եւ Բոռաղբիւր գիւղերուն մէջ: 1942-1947 զօրակոչուած է բանակ եւ մասնակցած Խորհրդային Միութեան Հայրենական Մեծ Պատերազմին: 1952ին աւարտած է Երեւանի Պետական Համալսարանի Միջազգային Յարաբերութիւններու Ֆակուլտետը՝ գերազանց դիպլոմով, իսկ 1955ին՝ նոյն համալսարանի ասպիրանտուրան եւ ստացած է պատմական գիտութիւններու թեկնածուի աստիճան, որմէ անմիջապէս ետք՝ մինչեւ 1959 աշխատած է *Խորհրդային Հայաստան* ամսագրի խմբագրութեան մէջ՝ իբրեւ

բաժնի վարիչ: 1951ին անդամակցած է Խորհրդային Միության Կոմունիստական Կուսակցության (ԽՄԿԿ):

1960-1972 եղած է Խորհրդային Հայաստանի Գիտությունների Ակադեմիայի (ԽՀԳԱ) Պատմության Ինստիտուտի աագ գիտաշխատող, 1988ին՝ բաժնի վարիչ: 1965ին, ստացած է պատմական գիտություններու դոկտորի աստիճան, 1977ին՝ փրոֆեսորի կոչում: 1972-1987 եղած է ԽՀԳԱ *Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների* ամսագրի գլխավոր խմբագիրը, իսկ 1999էն մինչև կեսնքի վերջը՝ *Պատմաբանասիրական Հանդէսի* գլխավոր խմբագիր: 1996ին ընտրուած է ՀՀԳԱԱ ակադեմիկոս:

Օժտուած ըլլալով դասախօսի ծիրքով, Միքայէլեան միաժամանակ ունեցած է երկարամեայ մանկավարժական գործունէութիւն՝ Երեւանի Խաչատուր Աբովեանի Անուան Հայկական Պետական Մանկավարժական Համալսարանի Պատմա-աշխարհագրական Բաժանմունքին մէջ, անգնահատելի ներդրում ունենալով երիտասարդ կադրերու պատրաստման գործին:

Միքայէլեան մասնակցած է *Հայկական Սովետական Հանրագիտարանի* ստեղծման գործին, եղած է *Հանրագիտարանի* կազմկոմիտէի անդամ,

յետագային՝ Գիտահիդային Խորհուրդի անդամ: Ան մասնակցած է նաեւ Հայաստանի Պետական մրցանակի արժանացած *Հայ Ժողովրդի Պատմութիւն* ակադեմական ութհատորեակի հրատարակութեան աշխատանքներուն:

Հարուստ է Միքայէլեանի պատմագիտական վաստակը: Անոր պատմագիտական գործունէութիւնը նուիրուած է հայ գաղթավայրերու, հայ-ռուսական յարաբերութիւններու, Արցախի, Հայոց Ցեղասպանութեան պատմութեան հիմնախնդիրներուն:

Առանձին հատորներով լոյս տեսած են անոր՝ *Հայաստանի Գիտագիտութիւնը Խորհրդային Իշխանութեան Համար Մղուած Պայքարի Ժամանակաշրջանում (1917-1920թթ.)* (1960), *Ղրիմի Հայկական Գաղութի պատմութեան* (1964), *Ղրիմի Հայկական Գաղութի Պատմութիւն 1801-1917* (1970), *Ղրիմի Հողում. Ղրիմի Հայկական Գաղութի Պատմութիւն* (ռուսերէն, 1974), *Հայ-Իտալական Առնչութիւններ. Ըննովական Փաստաթղթեր Ղրիմահայերի Մասին* (ռուսերէն, 1974), *Ծովակալ Ս. Մ. Սերբերեակով (Լազար Մարկոսի Արծաթագործեան)* (1979), *Ղրիմահայոց Պատմութիւնը* (1989), *Լեռնային Ղարաբաղը 1918-1923թթ.* (ռուսերէն՝ 1992) աշխատութիւնները:

Պատմագիտական առանձին արժէք մըն է անոր քայգերական Գերմանիոյ արտաքին գործերու նախարարութեան քաղաքական արխիւի նիւթերու հիօմամբ գրուած *Հայկական Հարցը եւ Հայոց Ցեղասպանութիւնը Թուրքիայում (1913-1919թ.թ.)* (ռուսերէն՝ 1995, ապա գերմաներէն եւ հայերէն՝ 2004) ժողովածուն:

Մեծ արժեք կը ներկայացնեն Միքայելեանի նախաձեռնութեամբ եւ խմբագրութեամբ հրատարակուած Հայ Գաղթաշխարհի Պատմութիւն եռահատեակի՝ առաջին եւ երկրորդ հատորները (2003):

Միքայելեան հեղինակ է նաեւ մեծ եւ փոքր ծաւալի քազում յօդուածներու՝ հրապարակուած գիտական մամուլի եւ ժողովածուների մէջ: 1990-1992, ան հիմնադրած եւ խմբագրած է *Գոյամարտ* պարբերաբերորէ՝ հարուստ պատմահայրենասիրական եւ արցախեան հիմնախնդիրը լուսաբանող նիւթերով:

Միքայելեան պարգևատրուած է շարք մը շքանշաններով եւ մետալներով:

Վարդէս Միքայելեան կեանքէն հետագա 31 Մարտ 2005ին:

ԱՐՇԱԼՈՅՍ ԹՈՓԱԼԵԱՆ

ՎԱԼՏԵՐ ԴԻԼՈՅԵԱՆ

(1930-2005)

Անուանի պատմաբան եւ սիրուած դասախօս Վալտեր Դիլոյեանը ծնուել է 17 Յունիսի 1930ին Նոր Բայազետ (Գաւառ) քաղաքում, յայտնի մտաւորական Արտաշէս Դիլոյեանի ընտանիքում:

Նախնական ուսումը ստացել է Լենինականի (Գիւմրի) Յակոբ Յակոբեանի անուան դպրոցում (1937-1943), իսկ միջնակարգը՝ Վաղարշապատի թիւ 1 դպրոցում (1943-1947): Սովորել է Երեւանի Պետական Համալսարանի Միջազգային Յարաբերութիւնների Ֆակուլտետում (1947-1953), որն էլ աւարտել է գերազանցութեան դիպլոմով: Ուսումնառութիւնը շարունակել է Մոսկուայի Մ.Վ.Լոմոնոսովի Անուան Պետական Համալսարանին Առընթեր Հասարակական Գիտութիւնների Դասընթացքներում (1953-1954), որն աւարտելուց յետոյ ԽՍՀՄ Բարձրագոյն Կրթութեան Նախարարութիւնը նրան գործուղել է ԽՍՀՄ Մինիստրների Խորհրդին Առընթեր Գլխաւոր Գրաքննչական Վարչութեան Երկրորդ Արտասահմանեան Բաժին, ուր աշխատել է գրաքննիչ (1955-1961): Միաժամանակ՝ հեռակայ կարգով, նա սովորել է Հայաստանի ԳԱ Պատմութեան Ինստիտուտի ասպիրանտուրայում:

Ականաւոր պատմաբան Աշոտ Յովհաննիսեանի գիտական ղեկավարութեան ներքոյ Դիլոյեանը մասնագիտացել է հայոց միջնադարեան եւ նոր պատմութեան բնագաւառներում: 1961ին վերադարձել է Հայաստան եւ աշխատանքի անցել ԳԱ Պատմութեան Ինստիտուտում, նախ որպէս կրտսեր (1961-1966), ապա՝ աւագ գիտաշխատող (1965-1971):

1963ին պաշտպանել է թեկնածուական, իսկ 1974ին դոկտորական ատենախօսութիւն: Այնուհետեւ նուիրուել է գիտամանկավարժական լայն գործունեութեան: Եղել է Խաչատուր Աբովեանի Անուան Հայկական Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտի (1971-1979) եւ ԵՊՀ (1979-1993) Ընդհանուր Պատմութեան ամբիոնների վարիչ, ԵՊՀ Հին եւ Միջին Դարերի Պատ-

մութեան Ամբիոնի Վարիչ (1993-1998): 1998ից մինչեւ մահը աշխատել է ԵՊՀ Ընդհանուր Պատմութեան Ամբիոնում պրոֆեսոր, համատեղութեան կարգով նոյն պաշտօնը զբաղեցրել է նաեւ Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտի Հայոց Պատմութեան Ամբիոնում:

Լայն ու բազմակողմանի են պրոֆեսոր Դիլոյեանի գիտական հետաքրքրութիւնների շրջանակները: Լեզուների հիմնալի իմացութիւնը, գիտական խոր պատրաստութիւնը հնարարութիւն են ընձեռել նրան ստեղծելու լուրջ պատմաքննական աշխատութիւններ, որոնցում նորովի են մեկնաբանուում հայագիտութեան շատ հիմնախնդիրներ:

Նա հեղինակ է 150ից ատելի գիտական աշխատութիւնների, որոնք նուիրում են հայ ժողովրդի միջնադարեան եւ նոր պատմութեան հիմնահարցերին: Նրա մենագրական ուսումնասիրութիւններից յատկապէս յայտնի են *Լազարեանների Հասարակական-Քաղաքական Գործունէութեան Պատմութիւնից* (1966), *Հայաստանի Խորհրդային Պատմագրութիւնը* (ռուս., 1968), *Արեւելեան Հայաստանը XIX Դարի Առաջին Երեսնամեակին Եւ Հայ-Ռուսական Յարաբերութիւնները* (1988) աշխատանքները: Ակադեմիկոս Շատուր Աղայեանի աշխատակցութեամբ հրատարակել է *Արեւելեան Հայաստանի Միացումը Ռուսաստանին* փաստաթղթերի երկհատոր ստուար ժողովածուները (ռուս., 1972, 1978): Հեղինակներից է *Հայ ժողովրդի Պատմութիւն* ակադեմիական բազմահատորեակի IV (1972) եւ V (1974) հատորների, *Արեւելեան Հայաստանի Միացումը Ռուսաստանին Եւ Նրա Պատմական Նշանակութիւնը* կոլեկտիւ մենագրութեան (ռուս., 1978) եւն.: Մահից քիչ առաջ աւարտել է հրատարակութեան է ներկայացրել *Հայոց Եկեղեցին Եւ Ազգային Ազատագրական Շարժումը XVIII Դարի Երկրորդ Կեսին-XIX Դարի Սկզբին* մենագրութիւնը: Դիլոյեանը գործուն մասնակցութիւն է ունեցել *Սովետական Մեծ Հանրագիտարան*, *Պատմական Հանրագիտարան*, *Հայկական Սովետական Հանրագիտարան*, *Հայկական Համառօտ Հանրագիտարան*, *Հայկական Հարց* հանրագիտարանի ստեղծման աշխատանքներին՝ դրանցում տպագրելով Հայաստանի պատմութեանը վերաբերող տասնեակ յօդուածներ:

Դիլոյեանը կատարել է նաեւ անգլերէնից եւ ռուսերէնից գիտական ու գեղարուեստական թարգմանութիւններ: Յիշատակութեան են արժանի Նիկողայոս Ադոնցի *Հայկական Հարցի Լուծման Շուրջ* ուսումնասիրութեան, ինչպէս նաեւ Սվետոնիտսի *Տասներկու Կեսարներ* եւ Սոմերսէթ Մոմֆի *Ստրկութիւն Մարդկային* պատմական ու գեղարուեստական երկերի թարգմանութիւնները:

Մեծ է Դիլոյեանի դերը պատմաբան մասնագէտների պատրաստման բնագաւառում: Աւելի քան 35 տարի դաստանդեղծով բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւններում՝ նա իր անբաւ գիտելիքներն ի սպաս է դրել երիտասարդ պատմաբանների պատրաստման շնորհակալ գործին. դեկավարել է նաեւ տասնեակ քեկնածուական ատենախօսութիւններ:

Հայ պատմագիտութեան ու բարձրագոյն դպրոցին, մշակոյթին մատուցած ակնառու ծառայութիւնների համար նա ՀՀ նախագահի հրամանագրով

արժանացել է «Մովսես Խորենացի» մետալի (1999), պարգևատրուել գովեստագրերով:

Վախտեր Դիրոյեանը մահացավ 12 Մայիսի 2005ին:

ՊԵՏՐՈՍ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

ԱՏՐԻԱՆՕ ԱԼՓԱԿՕ ՆՈՎԵԼԼՕ (1932–2005)

Ճարտարապետ, արուեստաբան Ատրիանո Ալփակո Նովելլոն ծնած է 1932ին, ազնուական ընտանիք՝ Իտալիոյ Պելլունո քաղաքը: Մասնկութենէն շնչած է մտաւորական կեանքի արժէքները եւ արուեստի սերը, իր իսկ տան մէջ. հայրը ծանօթ ճարտարապետ էր, որուն կը պատկանին Միլանոյի քանի մը յատկանշական շէնքերու յատակագիծերը:

1957ին կ'աւարտէ Միլանոյի Պոլիտեխնիկի ճարտարապետութեան Մասնաճիւղը եւ 1960ականներուն գործակցելով Միլանոյի Պոլիտեխնիկի ամբիոնին հետ, իբրեւ ճարտարապետ կը մասնակցի հնախուզական գիտարշաւներու՝ Յունաստանի եւ Միջին Արեւելքի մէջ, որոնք իրեն առիթ կու տան Բիզանդական եւ Արեւելքի քրիստոնէայ արուեստի հետ ուղղակի շփուելու: 1970ականներէն սկսեալ, ան միջնադարեան ճարտարապետութեան պատմութիւն կը դասաւանդէ նախ Թորինոյի Համալսարանին, ապա՝ երկար տարիներ՝ Միլանոյի Պոլիտեխնիկին մէջ, ուր դասախօս էր նաեւ Քրիստոնէայ Արեւելքի արուեստի պատմութեան: Աւելի ետք կը դասաւանդէ Վենետիկի Կա' Ֆոսկարի Համալսարանը:

1967ին Միլանոյի մէջ կը հիմնէ եւ մինչեւ մահ կը ղեկավարէ “Հայ Մշակոյթի եւ Վաւերագրութեան Կեդրոն”ը, որ աննախընթաց կարեւոր դեր կատարեց Իտալիոյ մէջ ծանօթացնելու հայ մշակոյթը, յատկապէս՝ միջնադարեան Հայաստանի ճարտարապետութիւնը: Նոյն տարիներուն սկսաւ իր ռաւիփիական գործակցութիւնը Խորհրդային Հայաստանի Գիտութիւնների Ակադեմիային հետ, շնորհիւ նաեւ քանի մը նուիրեալ անձերու՝ Իտալիայէն Յարութիւն Գազանճեանի եւ Երեսնէն Արմէն Զարեանի: Վերջինս միջնորդ եղաւ կազմակերպումին այն բազմաթիւ գիտարշաւներուն, որոնք գրեթէ քսանամեակ մը - ամէն տարի - կատարուեցան ուսումնասիրելու համար գլխաւորաբար հայկական վանքեր եւ ընդհանրապէս միջնադարեան կոթողներ: Գիտարշաւներով ան գտնուած է նաեւ Վասպուրական, Անի եւ Կիլիկիա: Այս գործակցութիւնը մեծապէս բեղմնաւորուեցաւ մասնագէտներու եւ հանրութեան յատուկ ուշադրութիւնը գրաւեց “Հայ ճարտարապետութեան Վաւերագրեր” (Documenti Di Architettura Armena) խորագրեալ 23 մենագրութիւններու շարքը (հրատարակուած 1968-1998 շրջանին), որուն իրաքանչիւր պրակը նուիրուած է հայկական կարեւոր վանական համալիրի մը: Այս հատորաշարքին մղիչ ոյժը - յաճախ նաեւ իբրեւ յօդուածագիր - եւս եղած է Նո-

վելլոն՝ գործակցութեամբ եւ օժանդակութեամբ Օննիկ Մանուկեան ընտանիքին:

Անոր ստեղծագործական մտքի արդիւնքն են նաեւ հայ արուեստին նուիրուած միջազգային գիտաժողովներ, որոնց առաջինը տեղի ունեցաւ 1975ին, Պերկամոյի մէջ եւ բացառիկ համբաւ գտաւ: Գիտաժողովները յետոյ հերթաբար շարունակուեցան Իտալիոյ եւ Հայաստանի մէջ:

Հայաստանի հետ առաջին իսկ հանդիպման, Ատրիանօ սիրահարեցաւ հայկական լեռնաշխարհին: Ինք որ ծնած էր տոլոմիտներէ շրջապատուած քաղաքի մը մէջ, հաւանաբար այն ատեն իսկ մտածեց որ կ'արժէր այդ հնայի գեղեցկութիւնը, բնութեան եւ մարդու ստեղծագործութիւնը օտարներուն ցոյց տալ: Հոն պէտք է ծնած ըլլայ հայ միջնադարեան ճարտարապետութեան (Դ.-ԺԸ. դարեր) լուսանկարչական ցուցահանդէսին գաղափարը, որ յետոյ շրջեցաւ աշխարհի զանազան երկիրներ, ամէն տեղ խանդավառութիւն յառաջացնելով: Այս ձեռնարկին համար ալ իրեն զօրեղ գործակից եղաւ Հրանտ Բամպակեանը:

Ատրիանոյի յատկութիւններէն էր ինքզինք շրջապատելը գործունեայ մարդոցմով: Ան գիտէր նաեւ երիտասարդներ հրապուրել եւ հրաւիրել աշխատանքի: Ինք անխոնջ աշխատող մըն էր: Ինքս բախտ ունեցայ մասնակցիլ դէպի Հիւսիսային Իրան երկու գիտարշաւներու՝ հայկական կիսարուած գիւղերու ճարտարապետական եւ պատմական հետքերը հաւաքելու եւ ուսումնասիրելու համար: Կարող եմ վկայել որ հանգիստ չկար՝ մինչեւ օրուան ծրագիրը լիովին աւարտած չլլար:

Ալփակօ Նովելլօն, որուն ամենամեծ ուրախութիւնը գեղարուեստական կոթողներով հարուստ տեղեր այցելել, եին քարերը շօշափել, լուսանկարով մը յաւերժացնելն էր փլած գմբէթի շրջանակէն վար քափանցող հայկական երկինքի մուգ կապոյտը, գիւտէր նաեւ երկար ժամեր նստիլ իր սեղանին առջեւ եւ պրպտումներ ընել, գիրքեր եւ յօդուածներ գրել: Ան գլխաւոր հեղինակ է եւ խմբագիր քանի մը հիմնական գիրքերու, որոնք ցոյց կու տան իր բազմակողմանի հետաքրքրութիւնը: Այդ հետաքրքրութիւնը զինք կը մղէր լայնցնելու իր հետազօտութիւններու ծիրը, այն համոզումով որ կարելի չէ սահմանափակել գիտութիւնը: Իր ուսումնասիրութիւն/համահեղինակութիւններէն են.- *Hakhpat* (Documenti Di Architettura Armena, vol.1, 1968), *Les Arméniens: Histoire, Art, Archéologie* (1986, չորս լեզուով հրատարակուած), *Grecia Bizantina* (1969), *Sanahin* (1970, Documenti Di Architettura Armena, vol. 3), *Քիզանդական Արուեստը Յունաստանի Մէջ* (1995), *Վրաստանի Արուեստը* (1996): Ասոնցմէ զատ ան հեղինակած է տասնեակ մը յօդուածներ, որոնք լոյս տեսած են միջազգային զանազան հանդէսներու մէջ, որոնց շարքին՝ 1964ին *Le Muse* արուեստի հանրագիտարանի “Հայկական ճարտարապետութիւն” յօդուածը: Նովելլօ զուգահեռաբար մեծ ջանք քափած է իտալական արուեստը եւ ճարտարապետութիւնը հետազօտելու, մասնաւոր իր ծննդավայրին շքեղ կառոյցները: Նշանաւոր է այս միւթի մասին իր գիրքը՝ *Ville Della Provincia Di Belluno* (Վալպելլունայի Վիլլաները, 1968):

Անոր նկարագրին յատուկ երևոյթ էր պարզ կեանքը, զինք միշտ հետաքրքրեցին զիդերուն աւանդական բնակելի շինութիւնները, ընտրեց յատկապէս լեռնային վայրերը եւ երկար հետազօտութիւններ ընելով ասոնց նուիրեց մասնաւոր մենագրութիւններ:

Վերջին տարիներուն անբուժելի եւ տառապալից հիւանդութիւնը, որ չէր թողուր որ ազատօրէն շարժէր եւ ճամբորդէր, զգալապէս շարշարեց զինք, բէւ մինչեւ վերջ ան՝ որ հաւատքի եւ յոյսի մարդ էր, լաւատես եւ իր գործին խանդավառ մնաց, շրջապատուած իր նուիրեալ ընտանիքով՝ զաւակներով եւ թոռնիկներով, եւ մանաւանդ իր քով միշտ ունենալով իր կողակիցը՝ անգուգական տիկին Կապրիելլան որ իր ներկայութեամբ ու սիրով քեթեցուց ամուսնին տառապանքը:

Ստեղծագործական իր աշխատանքներուն համար Ատրիանօ Ալփակօ Նովելլօն արժանացած է Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան եւ Թորոնթօ Թորամանեանի անուան պարգեւներու: Բառասուն տարի իր անունը սեղմօրէն կապուած էր հայ ճարտարապետութեան պատմութեան հետ: Անշափ ծանօթ էր իր համակրանքն ու սէրը Հայաստանի եւ հայերուն հանդէպ, որ հայերը կը սիրէին “Ալփակեան” անուանել զինք. Վենետիկի Համալսարանի գործընկերները եւ բարեկամները իր եօթանասունամեակը տօնեցին ճոխ ժողովածու մը իրեն ընծայելով, որուն վերնագիրն է “Ալփակեան”:

Ատրիանօ Ալփակօ Նովելլօն մահացաւ 4 Յունիս 2005ին:

ԳԱՐՐԻԵԼԼԱ ՈՒԼՈՒՀՈՇԵԱՆ

ՀԱՅՐ ՍԱՀԱԿ ՎՐԴ. ՔԷՇԻՇԵԱՆ

(1917-2005)

Ծնած Մարաշ 1917ին: Եղեռնէն տեղահան եղած ու փոխադրուած Դամասկոս 1923ին: Նախնական ուսումը ստացած Դամասկոսի Յիսուսեան Հայրերու Franco-Arménien վարժարանը: Երկրորդականը աւարտած Պէյրութի Յիսուսեան Հայրերու Սէն Ժոզէֆ դպրեվանքին մէջ, համալսարանական ուսումը շարունակած Ֆրանսա եւ աւարտելէ ետք վերադարձած Պէյրութ ու կուսակրօն քահանայ ձեռնադրուած 1948ին՝ ձեռամբ Կարդինալ Աղաճանեանի, որմէ ետք Հալէպի Յիսուսեան Հայրերու Վարդանանց Վարժա-

րանին տնօրէն մշանակուած (1952-1960), ապա Պէյրութ փոխադրուած ստանձնելու համար Ս. Գրիգոր Լուսատրիշ Դեմարանի տնօրէնութիւնը (1960-1998), միանգամայն հայագիտութիւն դասաւանդելով Սէն Ժոզէֆ Համալսարանի Հայագիտական Ամբիոնէն:

Հայր Սահակ Քէշիշեան թարգմանչական աշխատանքը նկատած է իր առաքելութիւնը: Գրաբարէ ֆրանսերէնի թարգմանած է նախ Ս. Գրիգոր Նա-

րեկացիի Մատեան Ողբերգութեան հատորը, որ առաջին անգամ ամբողջական բարգմանութեամբ լոյս տեսած է 1961ին: Այս ձեռնարկած է Ս. Ներսէս Շնորհալիի *Յիսուս Ողբի* երկին ֆրանսերէնի բարգմանութեան 1973ին, որմէ ետք 1974ին լոյս ընծայած է նոյն հեղինակին *Ողբ Եղեսիոյի* ֆրանսերէնի բարգմանութիւնը: Շարունակելով հայ հեղինակները աշխարհին ծանօթացնելու իր առաքելութիւնը, լոյս ընծայած է Ս. Ներսէս Լամբրոնացիի *Մեկնութիւն Պատարագի* ֆրանսերէնի բարգմանութիւնը, 2000ին:

Այս բարգմանչական կոթողային աշխատանքներուն կողքին, Հայր Սահակ Քէշիշեան կատարած է նաեւ մանր բարգմանութիւններ, ինչպէս՝ Ն. Շնորհալիի *Յաղագս Երկնի եւ Զարդոց Նորա* աշխատասիրութիւնը, *Հատուով Խոստովանիմի* (1985), *Առաօտ Լուսոյ* (1987) եւ *Այսօր Անճառ* շարականները, Յովհաննէս Սարկաւազի *Սարեակը*, եւն.:

Հայր Սահակ Քէշիշեան մասնակցած է իր մասնագիտութեան հայոց գիտաժողովներու, կարդացած՝ զեկուցումներ եւ տուած՝ դասախօսութիւններ: Ան աշխատակցած է նաեւ *Հայկազեան Հայագիտական Հանդէսին* (հտ. ԺԳ.):

Իր այս բարգմանչական աշխատանքներուն համար, տարիներով ձեռագրային պրպտումներ կատարած է յատկապէս Երեւանի Մաշտոցի Անուան Մատենադարանին մէջ: Առ այս Հայաստան կատարած իր 23րդ ու վերջին ճամբորդութենէն հազիւ վերադարձած, վախճանած է Պէյրութ, 24 Օգոստոս 2005ին:

ՀԱՅՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՎՐԴ. ԿՈԱՆՆԱՆ

ԳԵՐԵՆԻԿ ՎԱՐԴՈՒՄԵԱՆ (1923-2005)

Գիտութեան անխոնջ մշակ, պատմաբան, կովկասագէտ, պրոֆեսոր, հայ ազգագրութեան նահապետ Դերենիկ Սուրենի Վարդումեանը ծնուել է 1923ին ներկայիս Լոռու մարզի Վահագնի գիւղում: Գերագանցութեամբ աւարտելով միջնակարգ դպրոցը, 1940ին ընդունում է Երեւանի Պետական Համալսարանի Բանասիրական ֆակուլտետը: Աւարտելուց յետոյ աշխատանքի է անցնում *Աւանգարդ* թերթի խմբագրութիւնում՝ որպէս բաժնի վարիչ, իսկ 1946ին՝ արդէն աւագ ռեֆերենտ եր Արտասահմանի

Հետ Մշակութային Կապերի Հայկական Ընկերութիւնում, ուր պաշտօնի բերումով սերտօրէն շփում էր հայրենադարձների հետ: Հենց այդ ժամանակ էլ հասունանում է Վարդումեանի բախտորոշ վճիռը՝ լրջօրէն զբաղուել հայագիտութեամբ: 1946ին նա ընդունում է ազգագրութեան գծով ասպիրանտուրա՝ ՀԽՍՀ Գիտութիւնների Ակադեմիայում:

Ասպիրանտական ուսումնառության տարիներին Երևանում, ապա նաև Մոսկուայում, ակամատոր ազգագրագետներ Ստեփան Լխիցեանի եւ Մ.Օ. Կոստենի ղեկավարութեամբ, շփուելով Խորհրդային Միութեան մասնագիտական մտաւորականութեան լայն շրջանակների հետ, նա հմտանում է նաև ազգագրագետի համար բացառիկ կարեւոր դաշտային աշխատանքում:

Գիտարշաների ձեռնարկելու եւ ղեկավարելու Վարդումեանին յատուկ «բնաւորութիւնը» յարատեւեց նրա ողջ գիտական գործունէութեան ընթացքում: Բազմիցս լինելով Հայաստանի գիտելոյն ու քաղաքներում եւ Խորհրդային Միութեան հայաբնակ վայրերում, Վարդումեանը մեծապէս հարստացրել է Հայաստանի Պատմութեան, Հայաստանի Ազգագրութեան, Երեւանի Պատմութեան, Ժողովրդական Ստեղծագործութեան Պետական Թանգարանների ցուցանմոյշների հաւաքածոները:

1949-53 Վարդումեանն աշխատել է Հայաստանի Պատմութեան Պետական Թանգարանում՝ որպէս աւագ գիտաշխատող, իսկ 1953ին տեղափոխուել է ԳԱ Պատմութեան Ինստիտուտի Ազգագրութեան Խումբ, դառնալով այդ խմբի ղեկավարը:

1953ին Վարդումեանը պաշտպանել է գիտական ատենախօսութիւն՝ «Լոռեցիների Նոր Կենցաղը» բնայով եւ ստացել պատմական գիտութիւնների բեկնածուի աստիճան, իսկ յետագայում այն տպագրել է որպէս մենագրութիւն:

1959ին, երբ ԳԱ համակարգում հիմնում է Հնագիտութեան եւ Ազգագրութեան Ինստիտուտը, Ազգագրութեան Բաժնի վարիչ է դառնում Դերենիկ Վարդումեանը, մնալով այդ պաշտօնում մինչեւ իր կեանքի վերջը: Այն ժամանակ ղեկ անհրաժեշտ էր կազմաւորել Ազգագրութեան Բաժինը, ասպիրանտական նոր տեղեր ստեղծել: Այս ամենին մեծ եռանդով ձեռնամուխ է լինում Վարդումեանն իր գործընկերների հետ, ընդ որում՝ ոչ միայն Գիտութիւնների Ակադեմիայում, այլեւ՝ Երեւանի Խաչատուր Աբովեանի Անուան Հայկական Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտում, ուր ընդլայնուեցին «Ազգագրութիւն» առարկայի դասախօսութիւնների փուլերը:

Նրա անմիջական միջնորդութեամբ ԵՊՀ Պատմութեան Ֆակուլտետում հիմնադրուեց Ազգագրութեան Ամբիոնը: Նա ջանք չի խնայել նաեւ Հայաստանի Ազգագրութեան Պետական Թանգարանի ստեղծման գործում: Եռանդուն է եղել նաեւ նրա գործունէութիւնը Մոսկուայի, Սանկտ-Պետերբուրգի, Թբիլիսիի եւ այլ քաղաքների առաջատար ինստիտուտների հետ մասնագիտական կապեր ստեղծելու ասպարէզում, ինչպէս նաեւ ասպիրանտուրայի նպատակային տեղեր ունենալու հարցում՝ Երևանում, Մոսկուայում եւ այլուր:

Իր բազմաթուփանդակ գործունէութեան ընթացքում Վարդումեանը մեծ աւանդ է ունեցել գիտական հմուտ կադրերի պատրաստման հարցում: Չորս տասնեակից ատիւ տարիներ նա հանդիսացել է ԳԱ Հնագիտութեան եւ Ազգագրութեան Ինստիտուտի, Հայաստանի Պատմութեան Պետական Թանգարանի Գիտական Խորհուրդների Ատենախօսութիւնների Պաշտպանու-

քեան Մասնագիտական Խորհրդի անդամ: Վարդումեանն ընտրուել է Լոնդոնի Էքոնիկայնութեան եւ Ազգայնականութեան Հետազօտման Ընկերութեան անդամ: Նա ղեկավարել է շուրջ երեք տասնեակ թեկնածուական ատենախօսութիւն, դասախօսել ԵՊՀ եւ այլ ուսումնական հաստատութիւններում:

Դերենիկ Վարդումեանը հեղինակ է արժէքատր մենագրութիւնների՝ *Լոռեցիների Նոր Կենցաղը* (1956), *Հայաստանի Կոլտնտեսականների Ընտանիքը եւ Ընտանեկան Կենցաղը* (1963, համահեղինակ՝ Էմմա Կարապետեան), «Աշխարհի Ժողովուրդները» մատենաշարի (Մոսկուայի ԽՍՀՄ ԳԱ Նիկոլայ Միկուլիսո-Մակլայի Անուան Ազգագրութեան Ինստիտուտ) «Հայեր» բաժնին: Ունի ատելի քան եօթ-տասնեակ տպագիր աշխատանքներ տեղական եւ արտասահմանեան գիտական պարբերականներում (հայերէն, ռուսերէն, անգլերէն, հունգարերէն, քրդերէն), ինչպէս նաեւ տպագրութեան ենթակայ մի շարք աշխատութիւններ, որոնցից են՝ «Հայաստանի Գիւղական Բնակավայրը եւ Բնակարանը» ուսումնասիրութիւնը, նոյն թեմայով պատմա-ազգագրական ատլասի 10 մամուլ բաժինը եւ քարտեզային հիմքերը, նաեւ՝ «Հայաստանի Ազգագրագէտների Դաշտային Հետազօտութիւնների Արդիւնքները Վերջին Երեսնամեակում (1950-1980թթ.)», «Հայաստանի Տնտեսանշակութային Տիպերը եւ Պատմաազգագրական Շրջանները» մենագրութիւնները:

Նրա մտքի արգասիքն են «Պատմական Հայաստանի Ազգագրական Մարզերի Բնութագրութիւնը» աշխատանքը եւ պատմական Հայաստանի ու Հայաստանի Հանրապետութեան պատմաազգագրական շրջանների քարտեզագրումը, որի հիման վրայ էլ սահմանագծուել եւ հաստատուել են ներկայիս մարզերն ու դրանց տարածքները:

1992ից Վարդումեանը ղեկավարել է «Հայոց Տնտեսական Զբաղմունքների (Կենսապահովման Միջոցներ) Նիւթական Ու Հոգեւոր Մշակոյթի, Հասարակական-Ընտանեկան Կեանքի Ու Կենցաղի, Սովորոյթների Ու Աւանդոյթների Ազգագրական-Ազգաբանական Ուսումնասիրութիւնը» գիտական թեման: Նա *Հայկական Սովետական Հանրագիտարանի* ճիւղային խմբագրութեան, «Հայ Ազգագրութիւն եւ Բանահիւսութիւն» մատենաշարի խմբագրական յանձնաժողովի անդամ էր եւ, ընդհանուր առմամբ, ատելի քան 500 մամուլ մասնագիտական տպագիր գրականութեան հմուտ խմբագիր:

Հայոց արդի ազգաբանութեան բնագաւառն իր բոլոր կադրերով պարտական է հենց Դերենիկ Վարդումեանի մշտական հոգածութեանը:

Դերենիկ Վարդումեանը մահացաւ 12 Սեպտեմբեր 2005ին:

ԿԱՐԼ ՍԵՂՈՍԵԱՆ

ՎԱՐԴԱՆ ՓԱՐԹԱՍԵԱՆ (1931-2005)

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, Հայաստանի ԳԱԱ Մանուկ Աբեղեանի Անուան Գրականության Ինստիտուտի առաջ գիտաշխատող Վարդան Յարութիւնի Փարթամեանը ծնուել է 25 Յունիսի 1931ին, Սիրիայի Ալեքսանդրէթ (Իսկենդերուն) քաղաքում:

1939ին, երբ Ալեքսանդրէթի Մանջակը յանձնուեց Թուրքիային, Փարթամեանների ընտանիքը տեղի հայ բնակչության հետ գաղթել է Հալէպ, որտեղ Վարդանը յաճախել է տեղի Արմէնեան, ապա՝ Կիլիկեան դպրոցները: Վերջինս աւարտելուց յետոյ, 1945ին ուսումը շարունակել է Կիպրոսի Մելգոնեան Կրթական Հաստատությունում մինչև 1946ը, երբ իր ընտանիքի հետ հայրենադարձուել է Խորհրդային Հայաստան եւ բնակություն հաստատել Երեւանում:

1947-1948 ուսանել է ՀԽՍՀ Լուսատրութեան Նախարարութեանը Կից Օտապ Լեզուների Դասընթացների Անգլիական Բաժնում, այնուհետեւ՝ 1948-1952 ուսումը շարունակել է Երեւանի Խաչատուր Աբովեանի Անուան Հայկական Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտի Լեզուագրական Բաժանմունքում, որն աւարտել է գերազանցութեան դիպլոմով:

1952ից Փարթամեանն անցել է ուսուցչական աշխատանքի:

Մանկավարժական գործունեութեանը զուգընթաց նա 1958-1960 սովորել է Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտի ասպիրանտուրայի Արտասահմանեան Գրականութեան Բաժնում՝ իր գիտական հետաքրքրությունները կենտրոնացնելով հայ-անգլիական գրական կապերի ուսումնասիրութեան շուրջ: 1964ից նա աշխատանքի է անցել ԳԱԱ Մանուկ Աբեղեանի Անուան Գրականութեան Ինստիտուտում, որտեղ արդիւնաւետ կերպով շարունակել է իր գիտական հետազոտությունները եւ 1968ին պաշտպանել թեկնածուականատենախօսութիւն, որն առանձին գրքով լոյս է տեսել *Հայ-Անգլիական Գրական Առնչություններ* վերնագրով, 1975ին:

Բացի գիտամանկավարժական գործունեությունից, անխոնջ գիտնականը զբաղուել է նաեւ քարգմանութեամբ, լրագրութեամբ եւ հրապարակախօսութեամբ: 1969ից իր գիտական գործունեութեանը զուգակցել է աշխատանքը *Հայրենիքի Չայն* շաբաթաթերթի խմբագրութիւնում: Այստեղ, ինչպէս նաեւ *Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների, Լիտերատուրնայա Արմենիա, Սովետական Գրականութիւն, Հայոց Լեզուն եւ Գրականութիւնը Դպրոցում, Սովետական Հայաստան, Պատմաբանասիրական Հանդէս* եւ այլ պարբերականներում, ինչպէս նաեւ Գրականութեան Ինստիտուտի հրատարակած գիտական ժողովածուներում նա լոյս է ընծայել տասնեակ յօդուածներ, որոնք սիրով ու հետաքրքրութեամբ են ընդունուել գրական հասարակայնութեան կողմից: Նշենք դրանցից մի քանիսը՝ «Սվիֆթը Հայ Գրականութեան Մէջ» (1965), «Հայերէն Թարգմանում Լուաջին Անգլիական Երկը» (1967), «Ռոբինզոնը Հայ Գրականութեան Մէջ» (1968), «Սքոթը եւ Հայ Պատմավիպա-

տանութեան Մի Զանի Հարցեր» (1968), «Դանիել Վարուժան» (1969), «Հայկական Օտարագիր Հայերի Երկերում» (1971), «Վահան Թեքեան» (1971), «Մեսրոպ Թաղիադեան» (1972), «Շելլին Հայ Գրական Անդաստանում» (1972), «Պատմասականութիւնը Հայ Գրական Կեանքում» (1987), «Գրական Կապերի Ուսումնասիրութիւնը Սովետական Շրջանում» (1987), եւն.:

Լինելով համեստ, բարեհամբոյր եւ իրեն չպարտադրող կեցածքի տէր՝ նա խստապահանջ եւ անաշտ էր գիտական բանավեճերի, հրապարակային ելոյթների մէջ, որտեղ սկզբունքայնօրէն հաւաստում էր իր անմնացորդ նուիրումութիւնը արդարութեանն ու ճշմարտին:

Փարթամեանը ակտիւ մասնակցութիւն է ունեցել նաեւ Գրականութեան Ինստիտուտի հասարակական կեանքում: Երկար տարիներ նա ղեկավարել է Ինստիտուտի Արհմիութեանական Յանձնախումբը, գործուն մասնակցութիւն է ունեցել գիտական նստաշրջանների նախապատրաստման ու անցկացման աշխատանքներում:

Իր կեանքի վերջին շրջանում նրա գիտական հետաքրքրութիւնների կիզակէտում է եղել սփիւռքահայ գրականութեան ուսումնասիրութիւնը: Նա գրել է մի շարք յօդուածներ եւ հետազօտութիւններ, որոնց զգալի մասը դեռեւս անտիպ է: Այնուամենայնիւ, 2005ի աշնանը նա հասցրեց հրատարակել հայ գրականագիտութեան մէջ իր նախադէպը չունեցող մի ուշագրաւ աշխատութիւն՝ *Սփիւռքի Օտարագիր Բանաստեղծութիւնը*, որ լոյս է տեսել Գալուստ Կիլլպենկեան Հիմնարկութեան օժանդակութեամբ: Դա սփիւռքահայ օտարագիր բանաստեղծների ստեղծագործութիւնների քննութեանը նուիրուած բարձրարժէք աշխատանք է, որը նրա երկարամեայ գիտական տքնաջան որոնումների արդիւնքն է: Այն վերաբերում է հայրենի գրական հանրութեանը առաւել կամ պակաս յայտնի օտարալեզու հայագգի բանաստեղծների (Արմէն Դորեան, Վիկտորիա Աղանուր, Դայանա Տէր-Յովհաննիսեան, Պարգեւ Օրֆա, Փիթէր Բալաքեան, Յովհաննէս Փիլիկեան եւ այլք) գրական ժառանգութեան քննութեանը:

Վարդան Փարթամեանը մահացաւ 5 Նոյեմբերի 2005ին, Երեւանում:

ԱՆԱՀԻՏ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ
tilian@mail.ru

ԵՈՒՐԻ ՄԿՐՏՈՒՄԵԱՆ (1939-2005)

Ծանր ու տեւական հիւանդութիւնից յետոյ կեանքից հեռացաւ անուանի գիտնական, ազգագրագէտ, կովկասագէտ, Երեւանի Պետական Համալսարանի Ազգագրութեան Ամբիոնի հիմնադիր վարիչ, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտութեան եւ Ազգագրութեան Ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող, ՀՀ արտակարգ եւ լիազօր դեսպան Եուրի Մկրտումեանը:

Եւորի Մկրտումեանը ծնուել է 1939ին, Թբիլիսիում: 1962ին, գերագանցութեան դիպլոմով աւարտել է Մոսկուայի Մ. Լոմոնոսովի Անուան Համալսարանի Պատմութեան Ֆակուլտետը եւ ստացել պատմաբան-ազգագրագետի որակաւորում: Դեռեւս ուսանողական տարիներին դրսեւորուել են Մկրտումեանի բացառիկ կարողութիւնները. եղել է անուանական բոշակաւոր եւ ճանաչուել Համալսարանի լաւագոյն ուսանող:

Համալսարանն աւարտելուց յետոյ, մերժելով Մոսկուայում աշխատելու հեռանկարային տարբեր առաջարկութիւնները, Մկրտումեանը վճռեց գալ Հայաստան եւ նուիրուել սեփական ժողովրդի պատմութեան ու մշակոյթի ուսումնասիրութեանը: Հայաստան գալով, նա 1962ին աշխատանքի անցաւ Հնագիտութեան եւ Ազգագրութեան Ինստիտուտում:

1968ին Մոսկուայում փայլուն կերպով կայացաւ նրա քեկնածուական ատենախօսութեան պաշտպանութիւնը: Այդ աշխատութիւնը արդիւնք էր տասնեակ ազգագրական գիտարշաւների եւ աղբիւրագիտական հսկայական նիւթի ուսումնասիրութեան, որը նոր խօսք էր ոչ միայն հայ ազգագրութեան, այլեւ կովկասագիտութեան մէջ:

1971ին Մկրտումեանը հրաւիրուում է Երեւանի Պետական Համալսարանի Պատմութեան Ֆակուլտետի Հնագիտութեան, Ազգագրութեան եւ Աղբիւրագիտութեան Ամբիոն որպէս աւագ դասախօս, իսկ 1972ին ստանում է դոցենտի կոչում: Սկիզբ է առնում նրա մանկավարժական գործունէութիւնը, որը շարունակուում է զրեքէ մինչեւ նրա մահը. վերջին դասախօսութիւնները Մկրտումեանը կարդում էր արդէն ծանր հիւանդ վիճակում: Աւելի քան երեսուն տարի նա ազգագրական կադրեր էր պատրաստում մայր ԲՈՒՀում: Իր մանկավարժական գործունէութեան ընթացքում նա դարձաւ Համալսարանի ամենից յայտնի, սիրուած եւ վաստակաշատ դասախօսներից մէկը: Բաւական է ասել, որ այսօր Հայաստանում գործող ազգագրագետների ծանրակշիռ մասն անցել է նրա դպրոցը: Նա այն եզակի դասախօսներից էր ում, իրօք, յաջողուեց մասնագիտական կադրեր պատրաստելու իր դպրոցը ստեղծել: Դա հնարաւոր դարձաւ շնորհիւ ազգագրութեանն ու ուսանողութեանն իր անձնուրաց ու անմնացորդ նուիրումի, բարձր բարոյական արժէքների, ծով աշխատասիրութեան եւ գիտական անաչառութեան: Ազգագրական կադրեր պատրաստելու շուրջ երեսնամեայ քրտնաջան աշխատանքի արդիւնքը 1989ին պսակուեց Երեւանի Պետական Համալսարանում նրա ջանքերով Ազգագրութեան Ամբիոնի հիմնումով: Մկրտումեանի ազգագրական դպրոցի կարեւոր բաղադրիչը դարձան նրա հիմնադրած Համալսարանի Ազգագրական Գիտարշաւները, կամ ինչպէս ինքն էր սիրում անուանել ՀԱԳերը: Տարբեր գիտարշաւներին մասնակից արտասահմանցի հեղինակաւոր գիտնականների գնահատմամբ դրանք իրականացում էին միջազգային ամենաբարձր մակարդակով: Այդպիսի գիտարշաւներում էր կոփում ապագայ ազգագրագետներին մեծ ուսուցիչը՝ Մկրտումեանը:

Մկրտումեանն ազգագրութեան ոլորտում ունէր միջազգային բարձր հեղինակութիւն, ինչը նա նոյնպէս օգտագործում էր ի շահ իր ուսանողների, եւ

ԵՊՀ դասախօսութիւնների էր հրաւիրում բազմաթիւ նշանաւոր արտասահմանցի գիտնականներին:

Մանկավարժութեանը զուգահեռ ընթանում էր նաեւ նրա ակտիւ գիտական գործունեութիւնը: Համալսարանական եւ միջազգային գիտական բազմաթիւ ամսագրերում ու ժողովածուներում հրատարակուած տեսական, մեթոդաբանական բնոյթի յօդուածներն ու ուսումնասիրութիւնները, միշտ էլ գիտական համարութեան միջավայրում կենտրոնական ուշադրութեան են արժանացել: Ազգագրութեան տեսութեան մէջ նոր խօսք էր 1970ականների երկրորդ կէսին առաջարկուած մշակոյթի քառամաս մոդէլը, որը արժանանալով միջազգային ճանաչման, կիրառութիւն գտաւ ազգագրագիտութեան մէջ: Այսօր էլ ԱՊՀ ազգագրագետները նրան համարում են խոշորագոյն տեսաբան, որի տեսական ու մեթոդական մօտեցումները զգալի նշանակութիւն ունեն արդի ազգագրութեան զարգացման համար: Նրա տեսական մօտեցումների համարագումարն էր նաեւ 1978ին հրատարակուած *Կենսապահովման Մշակոյթ Եւ Էթնոս* կոլեկտիւ մենագրութիւնը, որը կենսապահովման մշակոյթի ազգաբանական եւ մշակութաբանական տեսանկիւններից դիտարկման առաջին փորձն էր:

Նա մեծ հայրենասէր էր: Խորապէս ճանաչելով ազգային մշակոյթը, մինչեւ հոգոյ խորքը սիրահարուած էր իր ժողովրդին: Ազգի համար ամենից վճռորոշ տարիներին նա գիտական-մանկավարժական գործունեութեանը զուգակցեց հասարակական-քաղաքականը: Իր սկզբունքային, հետեւողական եւ անմահաւնջ բնավորութեան շնորհիւ նա ծանրակշիռ ծառայութիւններ մատուցեց ժողովրդին եւ պետութեանը:

Համալսարանական համար վճռորոշ տարում՝ 1988ին, ընտրուեց ԵՊՀ Կուսակցական Կազմակերպութեան ղեկավար, 1990-1991ին՝ ԽՍՀՄ Կենտկոմի անդամ եւ ՀԿԿ Կենտկոմի Բիւրոյի անդամ, մեծ աւանդ բերելով արցախեան շարժմանը: ԽՍՀՄ ամենաբարձր ամբիոններից նա սկզբունքային ելոյթներ էր ունենում ի պաշտպանութիւն արցախեան հիմնահարցի արդարացի լուծման, իսկ որպէս ԵՊՀ Կուսակցական Կազմակերպութեան ղեկավար պաշտպանում ուսանողութեանը բանտարկութիւններից եւ այլ բնոյթի ոտնձգութիւններից:

Հայաստանի համար ամենաճգնաժամային շրջանում 1994ին նա ստանձնեց Ռուսաստանի Դաշնութիւնում ՀՀ առաջին արտակարգ եւ լիազօր դեսպանի պարտականութիւնները, եւ պաշտօնավարեց մինչեւ 1997, մեծ նպաստ բերելով երկու երկրների քաղաքական, տնտեսական եւ մշակութային կապերի ամրապնդմանը: Նրա պաշտօնավարութեան շրջանում էր, որ կնքուեց Հայաստան-Ռուսաստան ռազմավարական դաշինքը եւ ՌԴ-ն պաշտօնապէս ճանաչեց Հայոց Յեղաապանութիւնը:

Ռուսաստանից վերադառնալուց յետոյ նա շարունակեց իր գիտամանկավարժական գործունեությունը հրատարակելով մի շարք յօդուածներ եւ երկու կոլեկտիւ մենագրութիւն: Վերջին տարիներին Եւրի Սկրտումեանի անմիջական նախաձեռնութեամբ Պատմութեան Ֆակուլտետում բացուել է նաեւ Մշակութաբանութեան Բաժինը: Նա ցանկանում էր իր բեղմնատուր գիտական գործունեությունը պսակել հայկական քաղաքակրթութեանը նուիրուած հիմնարար մի աշխատութեամբ, որի վրայ արդէն սկսել էր աշխատել:

Յաւօր, Եւրի Սկրտումեանը չկարողացաւ իրագործել իր ծրագրերի մեծ մասը: Անժամանակ եւ յանկարծակի վրայ հասած հիւանդությունը թոյլ չտուեց աւարտին հասցնել նոր նախաձեռնությունները:

Եւրի Սկրտումեանը մահացաւ 12 Նոյեմբերի 2005ին, Երեւանում:

ԱՂԱՍԻ ԹԱԴԵՎՈՍԵԱՆ
aztadevosyan@web.am

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՖԵԼԵՔԵԱՆ (1931-2005)

Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, գրականագետ, Հայաստանի Գրողների Միութեան երկարամեայ անդամ, ՀԽՍՀ Վաստակաւոր Լրագրող Յարութիւն Հայկի Ֆելեքեանը ծնուել է 13 Մարտի 1931ին, Երեւանում, Մեծ Եղեռնից վերապրածների ընտանիքում: 1953ին աւարտել է Երեւանի Պետական Համալսարանի Միջազգային Յարաբերությունների Ֆակուլտետը, ապա՝ նոյն հաստատութեան ասպիրանտուրան:

1957ից սկսուել է Ֆելեքեանի լրագրողական բեղուն գործունեությունը: Սկզբում նա աշխատանքի է անցել *Սովետական Գրականութիւն* ամսագրում որպէս գրական աշխատող, 1957-59 եղել է բաժնի վարիչ *Սովետական Հայաստան* օրաթերթում, 1959-61ին՝ քննադատութեան բաժնի վարիչ *Գրական Թերթ*ում, 1961-65ին նոյն պաշտօնն է վարել *Պատմաբանասիրական Հանդէս*ում: Պաշտօնավարութեանը զուգահեռ նա գրել եւ 1958ին պաշտպանել է ատենախօսութիւն «Բոլշեիկեան Հայ Պարբերական Մամուլը Սովետական Իշխանութեան Յաղթանակի Համար Մղուած Պայքարում (1917-20թթ.)» թեմայով եւ արժանացել է պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի:

1965ից սկսուել է Ֆելեքեանի գիտական գործունեությունը, եւ նա աշխատանքի է անցել Գիտությունների Ակադեմիայի Պատմութեան Ինստիտուտում որպէս Հայ Մամուլի Պատմութեան Բաժնի աւագ գիտաշխատող (մինչեւ 1970): Պաշտպանութեան է ներկայացրել «Հայաստանի Պարբերական Մամուլը Սոցիալիզմի Կառուցման Պայքարում (1917-1920թթ.)» թեմայով ատենախօսութիւնը եւ 1970ին ստացել պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան: Գիտական աշխատանքին զուգընթաց նա շարունակել է իր լրագրողական գործունեությունը: 1967-70 եղել է *Բանբեր Երեւանի Հա-*

մայսարանի հանդեսի պատասխանատու քարտուղարը, 1970-77ին՝ գլխավոր խմբագրի տեղակալը, 1978-1987ին՝ գլխավոր խմբագիրը:

1970ից սկսուել է մտաւորականի արգասատոր գործունէութեան մի նոր ոլորտ. նա անցել է մանկավարժական աշխատանքի եւ մինչեւ 1981 վարել Երեւանի Պետական Համալսարանի Ժողովրդագրական Գործիքային աշխատանքային հարուստ փորձը հաղորդելով ուսանողական մի քանի սերնդի, որոնց համար նա սիրուած եւ խորապէս յարգուած ուսուցչապետ էր:

1981ից, շուրջ մէկ տասնամեակ, Յարութիւն Ֆելքեանը «Սովետական Գրող» Հրատարակչութեան տնօրէնն էր: Այս ժամանակաշրջանում նա կազմել, խմբագրել եւ հրատարակել է բազմաթիւ հայ գրողների ստեղծագործութիւններ:

1991ին Ֆելքեանը նշանակուած է Հայաստանի Հանրապետութեան Կառավարութեան Աղբյուր Արխիւային Գործի Վարչութեան պետ, իսկ 2001ից մինչեւ իր կեանքի վերջը նա Ազգային Արխիւի տնօրէնի խորհրդականն էր:

Յարութիւն Ֆելքեանը հեղինակել է բազմաթիւ ուսումնասիրութիւններ, որոնք նուիրուած են հայ մամուլի եւ գրականութեան պատմութեանը ինչպէս՝ *Պրաւդայի Տրադիցիաներով: Էջեր Բողջելիկեան Հայ Մամուլի Պատմութիւնից (1917-1920 թթ.)* (1963), *Մարտիրոս Վեսպերի Ստեղծագործութիւնը* (1963), *Ալեքսանդր Ծատուրեան* (1965), *Հայաստանի Պարբերական Մամուլը Սոցիալիզմի Կառուցման Պայքարում* (1970), *Հրապարակախօսութիւն Եւ Գրականութիւն* (1975) եւն.: Ռուսերէնից թարգմանել է Ալեքսանդր Գերցէնի *Եղեւթիւն* եւ *Խոհեր* գիրքը (1981): Ստորագրել է Հ. Հայկեան, Ֆ. Յարութիւնեան, Հ. Մանուկեան ծածկանուններով:

Յարութիւն Ֆելքեանը վախճանուել է 9 Դեկտեմբերի 2005ին, Երեւանում:

ԱՆԱՀԻՏ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ
tilian@mail.ru

ՆԻՆԵԼ ՈՍԿԱՆԵԱՆ (1923-2005)

Անուանի մատենագետ, Հայաստանի Հանրապետութեան Վաստակաւոր Գրադարանավար Նինել Աշոտի Ոսկանեանը ծնուել է 1923ին Երեւանում:

Խաչատուր Աբովեանի անուան միջնակարգ դպրոցն աւարտելուց յետոյ ընդունուել է Մոսկուայի Գ. Չերնիշեւսկու Անուան Ինստիտուտի Գրականութեան Ֆակուլտետը, սակայն Խորհրդային Միութեան վրայ Գերմանիայի յարձակման պատճառով վերադարձել է Երեւան եւ ուսումը շարունակել Երեւանի Պետական Համալսարանի Բանասիրական Ֆակուլտետի Երոպական Գրականութեան Բաժնում: 1957-1962 աւարտել է նաեւ Մոսկուայի Կուլտուրայի Ինստիտուտի Գրադարանային Ֆակուլտետի հեռակայ բաժինը:

1951ից դասաւանդել է ԵՊՀ եւ Երեւանի Խաչատուր Աբովեանի Անուան Մանկավարժական Ինստիտուտի Բանասիրական ու Մշակոյթի Ֆակուլտետների Գրադարանային Բաժիններում, որտեղ դասաւանդել է «Արտասահմանեան Գրականութիւն» եւ «Գրքի Պատմութիւն» առարկաները:

Դասախօսական աշխատանքին զուգընթաց, 1956-2000 աշխատել է Հայաստանի Ազգային (նախկին Ալեքսանդր Միասնիկեանի անուան) Գրադարանում, երկար տարիներ ղեկավարել Հայ Գրքի Մատենագիտութեան Բաժինը:

Ազգային Գրադարանում նրա երկարամեայ աշխատանքային վաստակի ամենամշակակալի արդիւնքն են կազմում նրա ամփոփական ղեկավարութեամբ կազմուած հայ հնատիպ գրքի՝ *Հայ Գիրքը 1512-1800թթ.* եւ *ԺԹ. դարի երկրորդ կէսն ընդգրկող Հայ Գիրքը 1851-1900թթ.* մատենագիտութեան երկու ստուարածաւալ հատորները: Մատենագիտութեան յատկապէս առաջին հատորը Ոսկանեանը համարում էր իր կեանքի հիմնական արդիւնքը:

Հայաստանի գրադարաններում դժուար է գտնել մէկ այլ մատենագետի, որն այդքան ճանաչուած լինէր հայագիտական շրջանակներում: Վենետիկի, Վիեննայի, Երուսաղէմի, Մոսկուայի, Ս. Պետերբուրգի, Լվովի եւ հայ գրքի այլ նշանաւոր օջախներում, ամենուր հնատիպերի վրայ կարելի է գտնել նրա մատնադրոշմը:

Նա միշտ եղել է հայ գրքի նուիրեալը, հնարաւոր ամէն ինչ անելով յանուն հայ գրքի մատենագիտութեան ծրագրի իրականացման:

Վերջին ամիսներին, ասես կանխազգալով վերահաս մահը, տպագրութեան էր պատրաստում *«Երախտիքի» Գիրքը 2-րդ...»* ժողովածուն, որն, աւաղ, չհասցրեց իրականացնել:

Նինել Ոսկանեանը հայ գրքի մատենագիտութեան նախահամակարգչային շրջանի վերջին խոշոր մատենագետներից էր: Նրա ղեկավարած հեղինակային խմբի կազմած հայ գրքի մատենագիտութիւնները դեռ շատ երկար կը ծառայեն հայագիտութեան եւ գրքի պատմութեան մասնագետներին:

ՆԵՐՍԷՍ ՀԱՅՐԱՊԵՏԵԱՆ

nerses@usa.am

ՌԱԶՄԻԿ ՄԱԴՈՅԵԱՆ

(1927–2005)

Հայ քատերագետների աւագ սերնդի նօսրացող ընտանիքը մի կորուստ եւս ունեցաւ. Գլենդէլլում (Լոս Անջելէս-Կալիֆորնիա) կեանքից հեռացաւ Ռազմիկ Մադոյեանը:

Օրուայ թատերական կեանքի զարկերակը ձեռքում պահող թատերագետ էր նա: Անցել էր գիտական-ստեղծագործական-մանկավարժական երկար ուղի: Արուեստագիտութեան թեկնածու էր (1969), պրոֆեսոր (1983), ՀՀ Մշակույթի Վաստակավոր Գործիչ (1982): Նրա ամբողջ գիտակցական կեանքը նուիրուած է եղել ժամանակակից հայ թատրոնի եւ կինոյի ու նրանց գործիչների աշխատանքի լուսաբանութեանը: Մեծ է նրա ծառայութիւնը յատկապէս Գիւմրիի թատերական կեանքի ուսումնասիրութեան ու գնահատութեան հարցերում:

Ռեզիդէնտ Մելիքսէթի Մադոյեանը ծնունդ է 22 Օգոստոսի 1927ին, Լենինականում (այժմ՝ Գիւմրի): Շատ շուտ զրկուել է ծնողներից եւ ապախնել պապի ու տատի խնամքին: Մի երեւոյթ, որ տարիներ անց, ինքը պէտք է կրկնէր իր թոռների նկատմամբ:

Աւարտելով միջնակարգ դպրոցը, 1946-1951 աւարտել է Երեւանի Գեղարուեստա-Թատերական Ինստիտուտի Թատերագիտական Ֆակուլտետը: Հետեւելով ժամանակի պահանջներին՝ նրա աւարտական թեզն է եղել «Ժաղաղութեան եւ Դեմոկրատիայի Համար Մղուող Պայքարը Սովետահայ Դրամատուրգիայում» աշխատանքը: Դեռեւս ուսանողական տարիներին Մադոյեանը յօդուածներով եւ թատերախօսականներով հանդէս է եկել մամուլում, մասնակցել թատերական հարցերին նուիրուած խորհրդակցութիւններին, քննադրութիւնների քննարկումներին:

1951-1969 Մադոյեանը գործել է ծննդավայրում, աշխատել քաղաքային *Բանուոր* թերթի խմբագրութիւնում եւ լուսաբանել տեղի գրական-մշակութային կեանքը, արձագանգել մայրաքաղաքային նորութիւններին, աշխատել է նաեւ Կոմունիստական Կուսակցութեան Քաղաքային Կոմիտեում, Միջբայել Նախրանդեանի Անուան Մանկավարժական Ինստիտուտում (դասախօս եւ պրօֆէսոր):

Գիտական գործունեութեան մէջ խորանալու նպատակով Մադոյեանը մեկնել է Մոսկուա: 1962ին աւարտել է Լունաչարսկու Անուան Թատերական Արուեստի Ինստիտուտի ասպիրանտուրան՝ աշակերտելով դեռեւս թատերական ինստիտուտից իր դասախօս, անուանի գիտնական Գեորգ Գոյեանին: Աշխատութիւնը նուիրուած է եղել Լենինականի թատրոնի շուրջ հարիւրամեայ պատմութեանը եւ տպագրուել է 1967ին՝ *Թատրոնի Ուղիւն* վերնագրով: Նա եղել է Լենինականի թատրոնի հարիւրամեակի առիթով կազմակերպուած միջոցառումների ակտիւ գործիչներից մէկը եւ զեկուցողը յօբելեանական հանդէսին (1965):

Ամէնօրեայ շփումը թատերական արուեստի մարդկանց հետ նրան հնարաւորութիւն են տուել ընդարձակել իր հետաքրքրութիւնների սահմանները: Գրել ու հրատարակել է *Արծրունի Յարութիւնեան* մենագրութիւնը, *Թատրոնը Բացում Է Իր Դռները*, *Ներկայացումներ եւ Կերպարներ*, *Կումայրիի Վարդան Աճեմեանի Անուան Թատրոնը* գրքերը, պատրաստել *Յոյակ Ամերիկեան* ժողովածուն եւ այլ գործեր:

1969ին Մադոյեանը հրաւիրուել է Երեւան եւ նշանակուել «Հայֆիլմ» կինոստուդիայի տնօրէն: Առաջին նուաճումներից մէկը եղել է Սերգէյ Փարաջանովի «Նոան Գոյնը» ֆիլմի համար կանաչ ճանապարհի բացելը: Այնուհետեւ եղել է ՀՀ Կինեմատոգրաֆիստների Պետական Կոմիտէի նախագահի տեղակալ: Երկար տարիներ հայ քաղաքների պատմութիւն է դասաւանդել Թատրոնի եւ Կինոյի Պետական Ինստիտուտում, եղել է Թատրոնի Պատմութեան եւ Տեսութեան Ամբիոնի վարիչը՝ ամենուրեք ներդնելով իր օգտակար ծառայութիւնը հայ քաղաքների եւ կինոյի զարգացման գործում: Այդ շրջանում լոյս է ընծայել *Տարիներ եւ Ֆիլմեր, Ժամանակը Ժապաւեանի Վրայ* եւ այլ գրքեր:

1988ի դեկտեմբերեան երկրաշարժի ահաւոր աղէտն իր ծանր բաթը դրել է նաեւ Մադոյեանի ընտանիքի վրայ: Զոհուել է դուստրը, որբացած բոռների խնամքը դարձել է պապի եւ տատի հոգածութեան խնդիրը: Փոքրիկներին սարսափի տպաւորութիւններից փրկելու համար ստիպուած է եղել 1994ին փոխադրուել ԱՄՆ՝ Լոս Անջելէս:

Հեշտ չի եղել Մադոյեանի կեանքն Ամերիկայում: Մի կողմից նիւթական դժուարութիւնները, միւս կողմից մասնագիտական աշխատանքից կտրուածութիւնը բարոյապէս շատ են ճնշել նրան: Չնայած այդ ամէնին, նա իր մէջ մեծ ոյժ է կուտակել, յաղթահարել այդ դժուարութիւնները, կրթութեան տուել բոռներին:

Ամերիկայում Մադոյեանն աշխատել է լրիւ ծանրաբեռնութեամբ: Գրել եւ աւարտել է «Յովհաննէս Զարիֆեան» գիրքը (20 մամուլի սահմաններում), որը տպագրուեց *Փարոս* թերթում: Կամաց-կամաց ծանօթութիւններ է հաստատել ամերիկահայ մտաւորականութեան հետ, աշխատակցել պարբերական մամուլին (յուշեր եւ յօդուածներ է հրատարակել գրական, քառերական եւ կինոյի գործիչների մասին):

1999ին Լոս Անջելէսում տպագրել է 30 երկար ու ձիգ տարիների իր տքնաջան աշխատանքը՝ *Բեմն Իմ Խաչն Է (Նուիրում Յովհաննէս Զարիֆեանի Կեանքի եւ Գործունէութեան Լուսաբանութեանը)* վերնագրով: Սա գիտական մեծարժէք աշխատանք է Գիւմրիում ծնուած եւ իր կեանքի վարագոյրն Ամերիկայում փակած հայ մեծ քառերական գործիչ Յովհաննէս Զարիֆեանի մասին: Գրքի շնորհանդէսը կատարուեց 2000ին, Երեւանում: Հրճումների մէջ էր, որ վերջապէս հրապարակ էր հանել իր խաչը՝ մեծ տուրքը կամբաւաւոր դերասանի յիշատակի յաւերժացման գործում, որը եւ դարձաւ իր յիշատակի յաւերժացումը:

2003 Յուլիսին Հայաստանի Գրողների Տանը, Ռազմիկ Մադոյեանի ծննդեան 75ամեակի կապակցութեամբ տեղի ունեցաւ վերջին տարիների նրա հրատարակած *Յուշամատեն, Նոան Գոյնը եւ Փարաջանովի Լեզնողը, Բեմն Իմ Խաչն Է...* գրքերի շնորհանդէսը, որը դարձաւ նրա գործունէութեան եւ վաստակի գնահատութեան վերջին յիշատակութիւնը կենդանութեան տարիներին:

Ռազմիկ Մադոյեանը մահացաւ Նոյեմբերի սկզբին: Նրա քաղաքը կատարուեց 10 Նոյեմբերի 2005ին, Երեւանում:

ԲԱՆՏԻԱՐ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ

ԳԵՈՐԳ ԶԱՀՈՒԿԵԱՆ (1920-2005)

Ականաւոր լեզուաբան, Հայաստանի Գիտութիւններու Ազգային Ակադեմիայի Լեզուի Ինստիտուտի տնօրէն, բանասիրական գիտութիւններու դոկտոր, փրոֆեսոր, Հայաստանի Հանրապետութեան Գիտութիւններու Վաստակաւոր Գործիչ (1965), ակադեմիկոս (1974), Երտայայի (1974) ու Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու (1980) լեզուաբանական ընկերութիւններու անդամ, Գեորգ Բեգլարի Զահուկեան ծնած է 1 Ապրիլ 1920ին, Լոռիի մարզի Մեծաւան գիւղին մէջ:

1941րս գերագասցութեամբ աւարտած է Երեւանի Պետական Համալսարանը: Շարունակած է բարձրագոյն ուսումնառութիւնը, դառնալով Հրաչեայ Աճառեանի ասպիրանտը: Բ. Համաշխարհային Պատերազմի օրերուն, կատարելէ ետք իր զինուորական պարտքը, շարունակած է ասպիրանտուրան, իսկ 1945ին սկսած է դասաւանդել Համալսարանէն ներս: 1947ին, «Քերականական եւ Ուղղագրական Աշխատանքները Հին եւ Միջնադարեան Հայաստանում (Ե.-ԺԵ. դդ.)» աշխատանքին համար իրեն կը շնորհուի բանասիրական գիտութիւններու թեկնածուի գիտական աստիճան: 1955ին կը պաշտպանէ «18-19րդ դդ. Հայ Լեզուաբանական Միտքը եւ Աշխարհաբարի Հարցեր» աւարտաճառը, ու կը ստանայ բանասիրական գիտութիւններու դոկտորի գիտական աստիճան: 1958ին իրեն կը շնորհուի փրոֆեսորի կոչում: 1948-1957 վարած է Համալսարանի Օտար Լեզուներու Ամբիոնի, իսկ 1957-1970 Ռոմանագերմանական Բանասիրական Ամբիոնի վարիչի պաշտօնները: 1962ին կը նշանակուի ՀԳԱԱ Լեզուի Ինստիտուտի տնօրէն, յաջորդելով ականաւոր գիտնականներ Արարատ Ղարիբեանի եւ Գրիգոր Ղափանցեանի: Այս պաշտօնը ձեռնհասօրէն կը վարէ մինչեւ մահ:

Որպէս դասախօս ան կը յիշուի իր սքանչելի հումորով, անմիջականութեամբ, անկեղծութեամբ, պարզութեամբ, համեստութեամբ եւ սովորականութեամբ: Իր ուսանողներուն համար իր ներկայութիւնը ահ չէր, այլ խաղաղութիւն եւ անկաշկանդ, գիտական թէ այլ հաճելի ու օգտաշատ խօսակցութեան առիթ:

Ամուրանալիօրէն մեծ է Գեորգ Զահուկեանի դերը հայերէնի ծագումնաբանութեան ուսումնասիրութեան մէջ: Ան ստեղծած, կիրարկած ու արմատաւորած է լեզուաբանական շարք մը ուղղութիւններ ու տեսութիւններ: Զահուկեան

եանի հիմնարար աշխատութիւնները նուիրում են հնդեւրոպական ու այլ լեզուարեւոյանիքներու հին ու հնագոյն լեզուներուն եւ հայերէնի առնչութիւններուն: Ինք մշակած է հայերէնի պատմական զարգացման շրջաբաժանումը: Ան առաջինն է, որ հայերէնի ուսումնասիրութեան մէջ կիրարկած է լեզուաժամանակագրութեան մեթոտը:

Պատմահամեմատական լեզուաբանութեան ականաւոր ներկայացուցիչներէն է Ջահուկեան. ան մշակած է նախալեզուն վերականգնելու նոր վարկած:

Հայ բարբառագիտութիւնն ալ եղած է իր ուշադրութեան եւ ուսումնասիրութեան առարկան: Իրեն կ'երթայ վիճակագրական բարբառագիտութեան ստեղծման ու մշակման պատիւը, որուն հիմքը իր իսկ առաջադրած ու կիրարկած հայերէնի բարբառներու բազմաշատկանիչ դասակարգումն է:

Ջահուկեան ուսումնասիրած է նաեւ ժամանակակից արեւելահայերէնի իմաստաբանութիւնն ու բառակազմութիւնը. լեզուի կառուցուածքի նկարագրութեան համար առաջադրած է նոր մեթոտներ:

Ջահուկեան ստեղծած է լեզուաբանութեան համընդհանուր տեսութիւն եւ կադապար, որ կ'ապահովէ իմացական ու լեզուաբանական կարգերու քննութիւնը, լեզուական եւ արտալեզուական առարկաներու նկարագրութիւնը միասնական սկզբունքներով:

Ջահուկեան հեղինակ է բազմաթիւ աշխատութիւններու, ինչպէս՝ *Քերականական եւ Ողղագրական Աշխատանքները Հին եւ Միջնադարեան Հայաստանում* (Ե.-ՇԵ. դդ.) (1954), *Հին Հայերէնի Հոլովման Միտումը եւ Նրա Չարգացումը* (1959), *Լեզուաբանութեան Պատմութիւն*, 2 հատոր (1960-1962), *Ակնարկներ Հայոց Լեզուի Նախագրային Շրջանի Պատմութեան* (1967), *Հայոց Լեզուի Չարգացումը եւ Կառուցուածքը (Համառօտ Ուրուագիծ)* (1969), *Հայերէնը եւ Հնդեւրոպական Հին Լեզուները* (1970), *Հայ Բարբառագիտութեան Ներածութիւն* (1972), *Ժամանակակից Հայերէնի Տեսութեան Հիմունքները* (1974), *Գրաբարի Քերականութեան Պատմութիւն* (ՇԵ.-ՇԹ. դդ.) (1974), *Ընդհանուր եւ Հայ Լեզուաբանութիւն* (1977), ռուսերէնով՝ *Ընդհանուր եւ Հայ Լեզուաբանութիւն* (1978), *Հայոց Լեզուի Պատմութիւն. Նախագրային Շրջան* (1987: Գիրքը 1988ին արժանացած է ՀԽՍՀ պետական մրցանակի), *A Universal Theory Of Language: Prolegomena To Substantial Linguistics*, գործակցութեամբ Տորա Սաքայեանի (2003), *Ժամանակակից Հայոց Լեզուի Իմաստաբանութիւն եւ Բառակազմութիւն* (1989), *Չրոյցներ Հայոց Լեզուի Մասին*:

Ջահուկեան ունի նաեւ աշակերտական դասագիրքեր՝ *Հայոց Լեզու. Ձեռնարկ Միջնակարգ Դպրոցի Բարձր Դասարանների Ուսուցիչների Համար*, համահեղինակ՝ Ֆ. Յ. Խղիւքեան, (1976), *Հայոց Լեզու*, համահեղինակներ՝ Էդուարդ Աղայեան, Վարազ Առաքելեան, Վաղարշակ Քոսեան (1980):

Գեորգ Ջահուկեանը վաթսուամեայ բեղուն աշխատանքէ ետք փակեց իր աչքերը 6 Յուլիս 2005ին:

ՀՀՀ